

Motiv závislostí v literatuře pro děti a mládež

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Renata Kopecká

Vedoucí práce:

Mgr. Jarmila Sulovská

Katedra českého jazyka a literatury

Zadání bakalářské práce

Motiv závislostí v literatuře pro děti a mládež

Jméno a příjmení: **Renata Kopecká**
Osobní číslo: P16000343
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Zadávající katedra: Katedra českého jazyka a literatury
Akademický rok: **2017/2018**

Zásady pro vypracování:

Východisko: Motiv závislostí se v literatuře pro děti a mládež v minulosti objevoval jen sporadicky. V současné době se stal aktuálním i v intencionální literatuře, kde mu věnují pozornost autoři čeští i zahraniční.

Cíl: Vyhledat tituly s danou tematikou, utřídít je a vyhodnotit, jak souvisí se změnami ve společnosti. Metody: studium odborné literatury, studium vybraných titulů s danou tematikou, komparace zpracování témat v minulosti a v současnosti.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

Jazyk práce:

tištěná/elektronická

Čeština

Seznam literatury:

BŘEZINOVÁ, Ivona. Holky na vodítku. Jmenuji se Martina. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007. 127 s. Klub mladých čtenářů. ISBN 978-80-00-01951-2.

BŘEZINOVÁ, Ivona. Holky na vodítku. Jmenuji se Alice, jsem narkomanka. 3. vydání. Praha: Albatros, 2018. 125 stran. ISBN 978-80-00-05009-6.

BŘEZINOVÁ, Ivona. Holky na vodítku. Jmenuji se Ester, jsem gamblerka. 3. vydání. Praha: Albatros, 2017. 147 stran. ISBN 978-80-00-04845-1.

OLLIVIER, Mikaël. Život k sežrání. Praha: Baobab, 2010. 97 s. Edice 13?. ISBN 978-80-87060-29-2.

Doporučená studijní literatura:

KIKALOVÁ, Kateřina a KOPECKÝ, Miroslav. Úvod do studia prevence závislostí dětí a dospívajících. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 45 s. Studijní opora. ISBN 978-80-244-3928-0.

KOCOURKOVÁ, Jana et al. Mentální anorexie a mentální bulimie v dětství a dospívání. 1. vyd. Praha:

Galén, 1997. 156 s., obr. příl. Folia practica; sv. 6. ISBN 80-85824-51-5.

PRUNNER, Pavel. Gamblerství, aneb, Ztráta svobody. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 360 s. ISBN 978-80-7380-452-7.

SVOBODA, Jan. Motivace a vznik závislostí. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. 31 s.

ISBN 978-80-7368-422-8

STANOEV, Martin. Cesta k závislosti a zpět: sociálně-pedagogické aspekty drogových kariér. Brno:

Paido, 2015. 83 stran. ISBN 978-80-7315-257-4.

ŠEVČÍKOVÁ, Anna a kol. Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014. 183 s. Psyché. ISBN 978-80-210-7527-6.

Vedoucí práce:

Mgr. Jarmila Sulovská
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. dubna 2018

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2019

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

10. července 2020

Renata Kopecká

Poděkování

Tímto bych chtěla velmi poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, Mgr. Jarmile Sulovské, za trpělivost, ochotu, pozitivní přístup, milé jednání, cenné připomínky a odborné rady, kterými dopomohla k úspěšnému dokončení této práce.

Anotace

Tématem bakalářské práce jsou závislosti v knihách určených dětem a mládeži. Teoretická část se zaměřuje zejména na bližší specifikování této oblasti literatury a celkové představení pojmu závislost. Práce nabízí náhled do knih, které zpracovávají společensky tabuizovaná témata, mezi něž problematika závislostí patří. V analyticko-interpretací části je pozornost věnována analýze a interpretaci děl trilogie *Holky na vodítku*, jejíž autorkou je česká spisovatelka Ivona Březinová.

Klíčová slova

Literatura pro děti a mládež, závislost, tabu, analýza, interpretace, patologické hráčství, drogy, mentální anorexie, mentální bulimie, rodina, dospívání

Annotation

The bachelor thesis is concerned with the theme of addiction in books for children and adolescents. The theoretical part deals mainly with specification of this kind of literature and introduces the definition of addiction in general. It also offers an insight into subjects considered taboo that are present in these books. This group of subjects also involves that of addiction, which is described in the last chapter of the theoretical part of the thesis. The analytic-interpretative section pays attention to analysis and interpretation of the trilogy of books *Holky na vodítku*, authored by Czech writer Ivona Březinová.

Keywords

Literature for children and adolescents, addiction, taboo, analysis, interpretation, pathological gambling, drugs, anorexia nervosa, bulimia nervosa, family, adolescence

Obsah

Seznam použitých zkratk	10
Úvod	11
1 Literatura pro děti a mládež (LDM)	12
1.1 Podsystemy LDM	12
1.1.1 Intencionální literatura	12
1.1.2 Neintencionální literatura	13
1.2 Základní specifické rysy LDM	13
1.3 Počátky literatury pro děti a mládež v českých zemích	15
1.3.1 Intencionální literatura	15
1.3.2 Neintencionální literatura	16
1.4 Žánrová struktura LDM	16
1.4.1 Čtenářská fáze	17
2 Závislost	17
2.1 Základní znaky závislosti	18
2.1.1 Silná touha po užití látky	18
2.1.2 Problémy se sebeovládáním	18
2.1.3 Tělesný odvykací stav	19
2.1.4 Zvyšování tolerance užívané látky	19
2.1.5 Ztráta zájmů	19
2.1.6 Užívání látky i přes nežádoucí následky	19
2.2 Rozdělení závislostí	20
2.2.1 Látkové závislosti	20
2.2.1.1 Alkohol	20
2.2.1.2 Nikotin	21
2.2.1.3 Opioidy	21
2.2.1.4 Stimulancia	21
2.2.1.5 Kanabinoidy	22
2.2.1.6 Léky vyvolávající závislost	22
2.2.2 Nelátkové závislosti	22
2.2.2.1 Patologické hráčství	23
2.2.2.2 Závislost na počítači, mobilu, internetu	24
2.2.2.3 Závislost na jídle	25
2.3 Návykové problémy u dětí a dospívajících	26
3 Zobrazení tabuizovaných témat v literatuře pro děti a mládež	26
3.1 Vymezení pojmu tabu	27
3.2 Proměny tabuizace v LDM	27

3.3	Témata označovaná v LDM jako tabu	27
4	Téma závislostí v LPM	29
5	Analýza a interpretace trilogie Holky na vodítku	31
5.1	Kompoziční, jazyková a tematická rovina trilogie Holky na vodítku.....	31
5.1.1	Kompoziční rovina	32
5.1.2	Tematická rovina.....	32
5.1.3	Jazyková rovina.....	33
5.2	Jmenují se Ester.....	33
5.2.1	Charakteristika hlavních postav	34
5.2.1.1	Ester.....	34
5.2.1.2	Kristian	35
5.2.2	Děj.....	36
5.2.3	Zpracování tématu závislosti.....	37
5.2.3.1	Příčina vzniku závislosti.....	37
5.2.3.2	Důsledky závislosti	38
5.2.3.3	Závěr.....	39
5.3	Jmenují se Alice	40
5.3.1	Charakteristika hlavních postav	40
5.3.1.1	Alice	40
5.3.1.2	Alicini rodiče.....	41
5.3.1.3	Metod	41
5.3.2	Děj.....	42
5.3.3	Zpracování tématu závislosti.....	42
5.3.3.1	Příčina závislosti	43
5.3.3.2	Dopady závislosti	44
5.3.3.3	Závěr.....	46
5.4	Jmenují se Martina	47
5.4.1	Charakteristika hlavních postav	47
5.4.1.1	Martina	47
5.4.1.2	Matka Martiny.....	48
5.4.2	Děj.....	50
5.4.3	Zpracování tématu závislosti.....	51
5.4.3.1	Příčina vzniku závislosti.....	51
5.4.3.2	Dopad závislosti	53
5.4.3.3	Závěr.....	53
	Závěr.....	55
	Použité zdroje.....	57

Seznam použitých zkratk

ESPAD	Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách
HIV	virus lidské imunitní nedostatečnosti
LDM	literatura pro děti a mládež
LPM	literatura pro mládež
LSD	dietylamid kyseliny lysergové
MKN	Mezinárodní klasifikace nemocí

Úvod

Bakalářská práce se zabývá zpracováním tématu závislosti v literatuře pro děti a mládež. Cílem této práce je zmapování titulů s danou tematikou a jejich následné utřídění. Pozornost je věnována také souvislosti závislosti dospívajících se změnami ve společnosti, jelikož v současné době je závislost u mládeže čím dál aktuálnější téma. Téma závislosti bylo v minulosti považováno za tabu, objevovalo se tudíž v literatuře pro děti a mládež pouze ojediněle. Z této pozice se však postupně vymaňuje a v současné době mu věnují pozornost různí autoři české i světové literární scény.

Práce se skládá z části teoretické a části analyticko-interpretací. Teoretická část této práce charakterizuje literaturu pro děti a mládež a definuje pojem závislost. Pro zachycení vývoje zobrazování této tematiky v LDM je nutno objasnit pojem tabuizace ve spojitosti se změnami ve společnosti. Teoretická část práce také uvádí čtenáře konkrétně do problematiky zobrazování tématu závislosti v této oblasti literatury. Analyticko-interpretací část bakalářské práce je zaměřena na analýzu a interpretaci knih trilogie *Holky na vodítku*, jejichž autorkou je česká spisovatelka Ivona Březinová. Trilogie se zaměřuje na tři různé typy závislostí u dospívajících dívek. Tato část práce věnuje pozornost především způsobu zpracování tematiky závislosti v knihách určených mládeži.

V intencionální literatuře pro děti a mládež zpracovávající tematiku závislosti je obvykle dominantní didaktická a informační funkce celého díla. Z pohledu budoucí učitelky a matky jsou knihy s didaktickou funkcí pro kariéru i osobní život přínosné. Důležitost didaktické funkce děl spolu s nevšedností dané tematiky byly hlavními důvody ke zvolení zobrazování závislosti v LDM jako téma bakalářské práce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Literatura pro děti a mládež (LDM)

Literatura pro děti a mládež je nejčastější označení této specifické oblasti literatury. Můžeme se však setkat také se synonymy dětská četba, dětské písemnictví či dětská literatura. Poslední zmiňovaný pojem má však poněkud zavádějící význam. Výraz dětská literatura může být nejen synonymem pro literaturu pro děti a mládež, ale můžeme tím také rozumět označení pro literaturu, která byla vytvořena samotnými dětmi.

Kromě pojmu literatura pro děti a mládež se také postupně ustalují termíny, které tyto dvě oblasti rozdělují – literatura pro děti a literatura pro mládež. Podle žánrové struktury literatury pro děti a mládež od Jána Kopála můžeme literaturu pro děti označit jako vhodnou pro recipienty předčtenářského a čtenářského období mladšího i staršího školního věku, zatímco pojem literatura pro mládež označuje literaturu vhodnou pro adolescenty.¹

Literatura pro děti a mládež, zkr. LDM, je mimo jiné jedinečná tím, že díla spadající pod tuto část literatury jsou určena pro čtenáře konkrétního věkového rozhraní. Toto specifikum je příznačné jen pro LDM, v literatuře pro dospělé se s věkovým diferencováním literárních děl nesetkáme. Podle současné literární teorie je obsah literatury pro děti a mládež vhodný pro čtenáře zpravidla do patnácti let. Podle Františka Tenčíka může být horní hranice věku čtenářů LDM až dvacátý rok života. Přitom v období od šestnácti do dvaceti let čtenář nevyhledává striktně literaturu pro děti a mládež, prolíná se v něm zájem o literaturu pro dospívající se zájmem o literaturu pro dospělé.²

1.1 Podsystemy LDM

Literární teorie vymezuje dva základní podsystemy literatury pro děti a mládež – literatura intencionální a neintencionální.

1.1.1 Intencionální literatura

Pojem intencionální literatura označuje díla napsaná se záměrem vytvoření knihy pro dětské či dospívající čtenáře.

Do literatury pro děti a mládež můžeme zařadit i díla, která jsou – co se týče cílové věkové kategorie recipientů – dvojznačná. Tato díla jsou zdánlivě napsaná pro dětského čtenáře, který však nemá kapacitu k pochopení filozofických témat uvnitř díla, tudíž jejich pravý význam

¹ ROSOVÁ, Milena. *Úvod do studia literatury pro děti a mládež*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, str. 4

² TENČÍK, František. *Četba mládeže v počátcích obrození*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, str. 9

může pochopit pouze dospělý čtenář. „Tyto knihy odpovídají svou fantastikou, volbou postav, dějem, způsobem zobrazování dětskému čtenáři, oslovují jeho citovou i etickou stránku, rozvíjejí jeho poznání. Přesto jejich významová rovina svou filozofičností přesahuje možnosti dětského vnímatele a je přístupná pouze při opakovaném čtení dospívajícím či dospělým čtenářem.“³ Jako příklad můžeme uvést knihu *Malý princ* od Antoina de Saint-Exupéryho.

1.1.2 Neintencionální literatura

Do neintencionální literatury lze zařadit díla, která nebyla původně psaná pro dětské či dospívající recipienty, ale postupem času se do jejich četby zařadila. Literární dílo není proto psané se zřetelem na specifika dětského recipienta, což je základní rozdíl mezi intencionální a neintencionální literaturou.

Postupné začleňování literárních děl do literatury pro děti a mládež má dvě hlavní příčiny. Prvním důvodem je čistě spontánní přisvojení knih samotnými dětmi. I přesto, že určité knihy nejsou původně vytvořeny konkrétně pro tuto věkovou kategorii, dětské čtenáře mnohdy natolik zaujmou výraznými typy postav, dobrodružnou zápletkou či například exotickým prostředím děje, že si je sami dětské čtenáře přiřadí do literatury pro děti a mládež. Jedná se o knihy, které odpovídají zájmům dětského čtenáře – například *Robinson Crusoe* Daniela Defoea, *Gulliverovy cesty* Jonathana Swifta nebo *Podivný případ se psem* Marka Haddona.

Druhým důvodem pro začlenění děl do četby pro děti a mládež je výchovné nebo vzdělávací hledisko vyskytující se v literárních dílech původně nepsaných pro dětské čtenáře. Výskyt výchovného či vzdělávacího hlediska nejčastěji vyhodnotí pedagogové či psychologové a následně literární díla zařadí v rámci školní výuky do literatury pro děti a mládež nejčastěji formou čítankové či povinné četby.

V současnosti se literatura pro děti a mládež rozšiřuje především absorbováním neintencionálních děl. Dítě má často tendenci vyhledávat knihy určené dospělým čtenářům. Tento zájem o literaturu určenou pro dospělé recipienty pramení z touhy dospívajících dětí stát se již dospělými jedinci (srov. Rosová, 2002).

1.2 Základní specifické rysy LDM

V literatuře pro děti a mládež nalezneme určité jedinečné rysy, kterými se tato oblast literatury liší od literatury pro dospělé. Čím je nižší věk předpokládaného recipienta, tím výraznější jsou specifické rysy LDM. Základním rysem literatury pro děti a mládež se jeví

³ Tamtéž

především jedinečný přístup autora, který si uvědomuje specifika dětského recipienta, jimž následně přizpůsobuje svou tvorbu.

Literatura pro děti bere zřetel k jedinečným dětským čtenářům. Dítě většinou vnímá skutečnosti mnohem emocionálněji než dospělý jedinec, je proto třeba při tvorbě knihy pro děti částečně predikovat jejich reakci a upravit tomu styl vyjádření. Dětský čtenář má navíc potřebu harmonického závěru příběhu, kterou mu zpravidla díla spadající pod oblast literatury pro děti a mládež naplňují.

Tematika příběhů pro děti se nijak výrazně neliší od tematiky knih pro dospělého čtenáře. Příběhy reflektují stejný svět, stejné lidi, podobné osudy, pocity nebo zážitky. Co se však liší je forma sdělení. Autor literatury pro děti přizpůsobuje svoje vyjadřování omezenému chápání dětského čtenáře.

Literární díla LDM jsou do jisté míry redukována. Redukce se týká především výrazových prostředků, které jsou chudší než v literatuře pro dospělé, jelikož dítě nemá rozvinutou slovní zásobu na úrovni dospělého čtenáře. Styl jazyka v dílech LDM má svá specifika. Vhodně zvolené jazykové prostředky jsou pro tuto oblast literatury stěžejní, jelikož právě autorovo použití jazyka rozvíjí jazyk a myšlení dětských čtenářů. Volba jazykových prostředků by sice měla být blízká slovní zásobě dětí, neměla by však u těchto výrazů setrvávat. Zvýšená srozumitelnost a přiblížení se dětské mluvě nesmí být na úkor uměleckého obrazu. Částečná redukce literárních textů tak nesmí znamenat ochuzení o sebemenší část umělecké hodnoty daného díla.

Dalším specifickým rysem literatury pro děti a mládež je uplatňování „*dialogického postupu na principu přátelského vztahu mezi vypravěčem a čtenářem*“⁴. Autor často oslovuje čtenáře za účelem navození jak atmosféry blízkého vztahu vypravěče a dítěte, tak pocitu, že dětský čtenář je součástí vyprávěného příběhu.

Díla určená dětským čtenářům mívají oproti literatuře pro dospělé poměrně jednoduchou kompozici bez větších dějových odboček. Pro tuto tvorbu je typická výrazová jednoduchost, stručnost, přesnost, ale především pestrost. Díla bývají o poznání kratší, děj příběhu je rozvíjen poměrně rychle a obvykle postrádá úvahové či popisné pasáže. Autoři LDM často pracují s principem opakování, které má v díle zejména funkci motivační – dítě je na sebe pyšné, jelikož danou frázi již zná a ví, jak bude dále pokračovat

Jedním z jedinečných rysů děl spadajících pod oblast literatury pro děti a mládež je také zvýšená poznávací funkce literatury. Dítě touží po poznání, má spoustu zatím nezodpovězených otázek. Z velkého zájmu o poznání světa plyne častý zájem o naučnou literaturu.

⁴ ROSOVÁ, Milena. *Úvod do studia literatury pro děti a mládež*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, str.10-13

Velkým specifíkem v literatuře pro děti a mládež je ztvárnění postav. Postavy v příbězích bývají charakterizovány minimálním počtem znaků, jako například postava hloupého Honzy nebo sedmihlavého draka. Vzhledem k tomu, že mladší děti nejsou schopny chápat rozmanitost lidských osobností, v dílech jim určených je jasně zřetelné, která postava je kladná a která záporná. K poznání charakteru postav dochází nejčastěji prostřednictvím implicitní charakteristiky – dětský čtenář poznává postavu skrze rozvíjení děje. Charakteristika explicitní, kdy je postava na začátku příběhu determinovaná, se v dílech pro děti téměř nevyskytuje. Díky zvýšené emocionalitě a empatii se dětský čtenář snadno ztotožní s hlavní postavou. Dítě dokáže přirozeně rozeznat dobro od zla skrze chování postav, proto samo od sebe ke kladným hrdinům vzhlíží, zatímco záporné charaktery automaticky odsuzuje (srov. Rosová, 2002).

1.3 Počátky literatury pro děti a mládež v českých zemích

1.3.1 Intencionální literatura

Počátky českého písemnictví pro děti a mládež sahají až do sedmnáctého století a souvisí především s tvorbou Jana Amose Komenského. Jeho dílo *Orbis pictus* se stalo jednou z nejčtenějších knih osmnáctého století a je spojeno se slavným autorovým výrokem *Veni puer, sapere což lze přeložit jako Pojd', hochu, uč se moudrým býti*. Jedná se o první obrazovou knihu pro děti, která podávala dítěti obraz přírody i lidské práce.

Umělecké prvky i tvůrčí postupy počáteční tvorby pro děti a mládež byly převzaty z literatury pro dospělé, díla tak postrádala individuální přístup k dětskému čtenáři. Autory děl pro děti a mládež se nejčastěji stávali lidé, kteří cítili jejich praktickou potřebu – nejčastěji se jednalo o kněží, učitele či vychovatele. Autoři psali díla především z potřeby výchovy a vzdělání dětí, estetická funkce děl tak byla potlačena. Užitek pragmaticus tak silně potlačoval umělecký rozvoj četby pro děti a mládež. Počátky literatury pro děti a mládež jsou tak spjaty s nedostatkem uměleckých hodnot a chudostí námětů. V textu se vyskytovalo velké množství pouček, klišé a otřepaných přirovnání.

Koncem devatenáctého století se literatura pro děti a mládež dostává z pozice okrajové, druhořadé literatury a začínají se v ní prosazovat i umělecké hodnoty. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století se v dílech literatury pro děti a mládež začíná reálně zobrazovat spolu se životem dospělých také život dětí. Přestala se vyvíjet snaha přiblížit dospělý život dítěti, dětství začalo být bráno jako důležitý zdroj inspirace, který ukrývá nekonečnou fantazii a silnou emocionalitu. Důsledkem toho tvorba pro děti a mládež přestala být považována za pouhé přibližování dospělého světa dětskému čtenáři (srov. Polák, 1987).

1.3.2 Neintencionální literatura

Neintencionální literatura na rozdíl od literatury intencionální nebyla spojena se školským systémem a nepodléhala tak didaktizujícím tendencím. Díky neintencionálnímu typu literatury se rozvíjela umělecky hodnotná literatura pro děti a mládež. V dílech se objevovala pro děti nezvyklá témata jako například líčení přírody. Autoři neintencionální literatury chtěli obohatit čtenářovu slovní zásobu, což bylo také v kontrastu s fádním slovníkem v dílech intencionálního typu.

Začleňování neintencionální literatury a žánrů lidové slovesnosti do četby pro děti a mládež pomohlo vymanit se z ustálených dobových konvencí.⁵

1.4 Žánrová struktura LDM

Dětský čtenář v různých fázích svého dospívání preferuje rozdílné literární žánry, což je ovlivněno například postupně se měnícími zájmy dítěte a jeho celkovým psychosociálním vývojem.

*„Literární žánr je termín označující soubor literárních děl, kterým jsou společné určité znaky, které považujeme za relevantní (například znaky z oblasti tematiky, formy, kompozice aj.) Jedná se o znaky dominující ve struktuře díla.“*⁶ Literární žánry se neustále vyvíjí, vznikají nové a ty staré zanikají.

V literatuře pro děti a mládež se můžeme setkat například s žánrovým rozdělením podle Miroslavy Genčiové. Podle autorky se současné žánry v literatuře pro děti a mládež rozdělují do následujících čtyř hlavních kategorií – žánry určené dětem, žánry dříve patřící do literatury pro dospělé, žánry zobrazující se v literatuře pro mládež a částečně i literatuře pro dospělé, žánry patřící stejným dílem do literatury pro mládež i literatury pro dospělé.⁷

Žánrové rozdělení literatury pro děti a mládež podle Miroslavy Genčiové není však jediný možný způsob, jak se tato literatura dá dělit. Ján Kopál, slovenský spisovatel a pedagog, vytvořil žánrovou strukturu, která je postavena na základě proměnlivosti preference literárních žánrů a ontogenetického i psychosociálního vývoje dítěte. Základní dělení na předčtenářskou fázi a fázi čtenářkou vychází ze schopnosti vnímatele individuálně zacházet s literárním textem. Rozdělení podle Jána Kopála se stalo inspirací pro volbu literárních děl do praktické části této bakalářské práce. Výběr děl spadá konkrétně pod oblast čtenářské fáze.

⁵ Tamtéž str. 6

⁶ Tamtéž

⁷ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, str. 14

1.4.1 Čtenářská fáze

Čtenářská fáze se od té předčtenářské liší rozdílnou komunikační situací. Do pozadí ustupuje zprostředkovanost literárního textu a zvukový charakter recepce, komunikace mezi vypravěčem a čtenářem se stává přímou. Čtenářskou fází, stejně jako fází předčtenářskou, lze rozdělit na mladší školní věk a starší školní věk.

Do kategorie mladšího školního věku spadají děti mezi šestým a desátým rokem života. Dětský recipient začíná v tomto období ovládat schopnost čtení a literární texty tak dokáže zpracovat sám bez pomoci zprostředkovatele. Zájem o poezii v podobě říkadel, autorské a lidové pohádky a dětské encyklopedie přetrvává i v období mladšího školního věku. Nově přichází zájem například o pověsti a povídky s historickou či přírodní tematikou.

Děti ve věku od jedenácti do patnácti let se řadí do kategorie staršího školního věku. Jelikož se autor zabývá vývojem dítěte a na konci patnáctého roku života se dítě dostává do období pubescence, touto kategorií autor uzavírá popisovanou žánrovou strukturu. Dětský čtenář je v tomto období již intelektuálně vyzrálejší, často se pokouší začleňovat mezi dospělé. U dětského recipienta se začíná prosazovat především poznávací a relaxační funkce literatury. Výrazným rozdílem od předešlých kategorií je také diferencování pohlaví – chlapci si začínají vybírat jiné žánry literárních děl než dívky. Do této doby byl kritériem především věk, nikoliv genderové určení. Co se týče čtenářských preferencí, dětské čtenáři spadající do této věkové kategorie se od ostatních skupin výrazně odlišují. Dětský čtenář v období staršího školního věku již ztrácí zájem o poezii a pohádky. Dětské recipienty se naopak přiklání především k pověstem a společenským příběhovým prózám ze současného života dětí. Velký zájem projevují také o dobrodružnou a vědecko-fantastickou literaturu nebo také o prózu s chlapeckým hrdinou či dívčí hrdinkou – zde je nejvíce vidět rozdílná preference žánrů na základě diferencovaného pohlaví. Dětský čtenář stále nachází oblibu v reportážích, cestopisech a literatuře faktu. Encyklopedie již nejsou všeobecně zaměřené, konkretizují se na různá odvětví vědy a techniky (srov. Kopál, 1987). Očekávanými recipienty knih v praktické části této práce jsou především čtenáři spadající do kategorie staršího školního věku a středních škol.

2 Závislost

V dnešní době se téma závislosti pomalu vymaňuje z pozice tabuizovaných témat ve společnosti. Závislých jedinců, ať už diagnostikovaných či nikoliv, přibývá, a to zejména kvůli velmi snadné dostupnosti většiny návykových látek. Téma závislosti nejen u dětí a mládeže je tudíž nyní aktuálnější nežli kdykoliv předtím.

Pro správnost užívání slova závislost v jeho pravém významu je nejdříve nutné tento pojem co nejpřesněji definovat. Pojem závislost nejlépe vysvětluje jeho přesná definice 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10). „*Syndrom závislosti je definován jako skupina fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívání nějaké látky nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více.*“⁸

2.1 Základní znaky závislosti

Diagnóza závislosti může být stanovena až v případě, že se během jednoho roku u sledovaného jedince projeví tři a více z následujících základních znaků závislosti.

2.1.1 Silná touha po užití látky

Pro neovladatelnou touhu po získání látky a stavech navozených po jejím užití, často označovanou jako bažení, se v anglickém jazyce používá termín *craving*.

Jedinci pociťují potřebu dané látky v kteroukoliv denní dobu, za jakékoliv situace. Tato touha jim připadá natolik silná, že jsou často schopni jakéhokoliv jednání pro sehnání a následné užití návykové látky. Bažení bývá vyvoláno jak zevnějšími (například stresovým prostředím), tak vnitřními (například únavou, nudou, osobními problémy) spouštěči. Příliš silná touha po návykové látce také zhoršuje sebeovládání jedince, což se jeví jako další znak závislosti.

2.1.2 Problémy se sebeovládáním

Problém se sebeovládáním se týká zejména začátku a ukončení užívání či množství návykové látky. Tento znak je brán jako zásadní kritérium pro diagnostikování závislosti, jelikož se k němu vážou i další dále popisované znaky. Zhoršené sebeovládání vyplývá ze znaku číslo jedna – z bažení, ale nejedná se o totéž. Pokud má jedinec silnou touhu po dané látce, ale dokáže ji určitým způsobem ovládnout, tento znak nesplňuje.

Co se týče množství užívané látky, u závislých jedinců mnohdy záleží pouze na finančním obnosu, za který si danou látku mohou pořídit. Ve většině těchto případů, kdy jedinec ztrácí kontrolu nad svým chováním, platí přímá úměrnost – čím více peněz závislý jedinec má, tím větší množství látky užije. Ztráta sebekontroly závislého člověka tak velmi lehce může skončit až úmrtím. Závislý nekontroluje, jaké množství je již životu nebezpečné, a stává se sám sobě „pokusným králíkem“, aby zjistil, co jeho tělo vydrží.

⁸ HÖSCHL, Cyril, LIBIGER, Jan, ŠVESTKA, Jaromír. *Psychologie*. Praha: Tigris, 2002, str. 559

2.1.3 Tělesný odvykací stav

Tělesný odvykací stav znamená soubor somatických (= tělesných) příznaků způsobených nedostatkem určité, dříve užívané, návykové látky v organismu. Tyto příznaky komplikují případnou snahu již závislých jedinců přestat s užíváním návykových látek. Ti se k nim opět vrací kvůli přerušení fyzicky i psychicky velmi náročných odvykacích stavů.

Odvykací příznaky návykových látek se od sebe výrazně odlišují. Některé látky souvisí s fyzickými příznaky, některé s příznaky psychickými. Většinou se však jedná o jejich kombinaci. Mezi typické fyzické příznaky odvykacího stavu patří křeče, epileptické záchvaty, pocení, zvracení, střídající se zimnice s horečkami, bolesti břicha a kloubů, třesavka či bolení hlavy. Jedinec trpící psychickými příznaky se vyznačuje nervozitou, podrážděním či úzkostmi.

Odvykací stavy mohou u některých látek být v krajních případech až životu nebezpečné. Například častými odvykacími příznaky u alkoholu jsou život ohrožující epileptické záchvaty. Podobně těžké odvykací stavy a možná ohrožení na životě platí například i při vysazení sedativ či hypnotik.

2.1.4 Zvyšování tolerance užívané látky

Dalším znakem závislosti je postupné zvyšování tolerance užívané látky, čímž se myslí stav, kdy jedinec pro vyvolání původních účinků z užití látky potřebuje vyšší dávku dané látky než při začátcích jejího užívání. Růst tolerance návykové látky vede v krajních případech až k úmrtí, jelikož závislý jedinec zvyšuje příjem návykové látky až do stavu, kdy jeho tělo již nedokáže množství látky zpracovat.

2.1.5 Ztráta zájmů

Závislý jedinec postupně nahrazuje čas strávený dřívějšími zájmy časem pro získání a užití návykové látky. Tito lidé většinou zanedbávají své oblíbené volnočasové aktivity, zaměstnání, rodinu – v žebříčku priorit se na první místo dostává získávání a následné užívání dané látky. Životní styl závislých jedinců se mění v rutinu shánění a užívání návykové látky, a především zotavování se z jejích účinků.

2.1.6 Užívání látky i přes nežádoucí následky

Důležitým projevem závislosti se jeví pokračování v užívání návykové látky i přes projevené fyzické (například poškozená játra či jiné orgány, úrazy pod vlivem omamné látky apod.) či psychické následky (například depresivní poruchy, poruchy koncentrace apod.) na

zdraví jedince či případné patologické sociální následky (například kriminalita, ztráta rodiny, přátel, zaměstnání, domova aj.).

Tento znak závislosti souvisí s předešlými znaky, zejména se zhoršeným sebeovládáním. Závislý člověk nebere ohled na komplikace, které mu užívaná látka způsobuje. Jedinec o nich většinou sám ví a plně si je uvědomuje, avšak je to daň, kterou dobrovolně dál podstupuje. Tito lidé porušují jejich dříve stanovené hodnoty, lžou svému okolí, ve většině případů se dopouští kriminality nebo prostituce k sehnání peněz potřebných k obstarání finančně velmi nákladných návykových látek (srov. Nešpor, 2018).

2.2 Rozdělení závislostí

Pojem závislosti lze rozdělit do dvou základních podskupin – látkové a nelátkové závislosti. Pro látkové závislosti, jak již sám název vypovídá, je typické užívání jakékoliv návykové látky, zatímco nelátkové závislosti se vyznačují určitým návykovým chováním

2.2.1 Látkové závislosti

Při látkové závislosti je přítomná určitá psychotropní látka (například alkohol) nebo třída návykových látek (například opioidy). Tento typ závislosti přesně odpovídá definici závislosti Mezinárodní klasifikace nemocí.⁹

2.2.1.1 Alkohol

Návyková látka působící v alkoholu se nazývá etylalkohol. Jedná se o nejrozšířenější a zároveň nejdostupnější psychotropní látku ve společnosti. I přesto, že konzumace alkoholu je legální až od osmnácti let, výsledky studie ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách), jejíž cílovou skupinou byli studenti ve věku šestnácti let, prokazují, že zhruba 98 % dotázaných dospívajících již pozřelo alkoholické nápoje, přibližně 60 % z nich jsou dokonce pravidelní konzumenti.¹⁰

Akutní otrava alkoholem se projevuje zpočátku pouze změnou nálady, zvýšeným sebevědomím či mnohomluvností, poté přichází útlum v podobě zpomalených reakcí, únavy či spánku. Při vysokých dávkách této látky dochází až k bezvědomí, zástavě dechu či v krajních případech až ke smrti.

⁹ Tamtéž

¹⁰ KABÍČEK, Pavel a kol. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2014, str. 57-58

2.2.1.2 Nikotin

Kouření cigaret je v České republice příčinou tisíců úmrtí ročně. Podle výzkumu ESPAD z roku 2011 si denně zapálí cigaretu přibližně 25 % šestnáctiletých a nad 11 cigaret vykouří kolem 8,1 % dotázaných.¹¹

Přítomnost nikotinu v cigaretách způsobuje pocit uvolnění, což je hlavní důvod pro jeho užívání. Závislostí na nikotinu se myslí závislost na tabáku, jehož je nikotin součástí, či cigaretách. Způsobuje například záněty dýchacích cest a zvýšení krevního tlaku. Kouření cigaret zvyšuje riziko infarktu či nádorového onemocnění.

2.2.1.3 Opioidy

Mezi opioidy patří látky jako je například opium, heroin, morfin, metadon a další. Při pravidelném užívání opioidů je velkým rizikem vznik silné drogové závislosti poměrně brzo (jedná se o týdny, maximálně měsíce) po začátku užívání těchto návykových látek. Co se týče mladistvých uživatelů zmíněných návykových látek, výzkum ESPAD ukázal, že ve věku šestnácti let opiáty užilo cca 1 % dospívajících. V porovnání například s konzumací alkoholu touto věkovou kategorií jsou výsledky užívání opiátů nesrovnatelně nižší. Opiáty ve výzkumu vyšly jako mladistvými nejméně užívané návykové látky.¹²

Při akutní otravě uživatel pocítí uvolnění a příjemný pocit euforie. Zásadním problémem při užívání těchto látek je rychle zvyšující se tolerance na užívanou látku. To má za následek zvyšování množství opiátů k dosažení stejného pocitu štěstí a euforie jako při původní dávce. Pro tuto skupinu látek je nejčastější nitrožilní užívání, s kterým souvisí i pro opioidy obvyklé nemoci jako je hepatitida či HIV.

2.2.1.4 Stimulancia

Mezi tuto skupinu návykových látek řadíme například pervitin nebo kokain. Konkrétně pervitin patří v současné době v České republice k jedné z nejrozšířenějších drog s velkou pravděpodobností závislosti. Co se týče mladistvých uživatelů stimulancií, výzkumy ESPAD ukazují, že přibližně 2 % šestnáctiletých mladistvých již v životě vyzkoušelo návykovou látku s názvem pervitin.¹³

Intoxikace (neboli otrava) touto skupinou návykových látek se projevuje především viditelně zrychleným psychomotorickým tempem a nepřirozenými pohyby. Zároveň dochází

¹¹ Tamtéž str. 79

¹² Tamtéž str. 61

¹³ Tamtéž

k příjemným stavům euforie a zvýšenému sebevědomí. Na druhou stranu užití stimulantů může mít za následek pocit úzkosti, deprese, halucinace a nebezpečné agresivní chování. Užívání těchto návykových látek je spojeno také se sníženou chutí k jídlu a sníženou únavou, což vede k úplné absenci hladu a spánku. Návykové látky této skupiny vytváří pouze psychickou závislost, nikoli závislost somatickou. Absence této látky v těle tudíž nemá somatické následky, jako je tomu u většiny návykových látek.

2.2.1.5 Kanabinoidy

Konopné látky (marihuana, případně hašiš) patří mezi nejvíce užívané návykové látky mezi dospívajícími. Podle výzkumu ESPAD dospívajících, kteří měli do šestnácti let s marihuanou zkušenosti, je až okolo 42 %. Konkrétně marihuana je v dnešní době i mládeži velmi snadno dostupnou drogou.¹⁴

Užívání marihuany přináší především pocit uvolnění a navození euforie. Kvůli uvolňujícím stavům a snadnému získání drogy se marihuana stala i mezi dospívajícími velmi populární.

2.2.1.6 Léky vyvolávající závislost

Mezi léky, které při častém užívání způsobují závislost, patří především benzodiazepiny, které se používají jako sedativa či hypnotika. Výzkum ESPAD uvádí, že až okolo 10 % dospívajících má s těmito léky (bez lékařského doporučení) zkušenost.¹⁵

Při akutní intoxikaci dochází nejdříve k postupnému uvolnění, zmírnění stresu, nervozity a úzkosti. Při užití vyšší dávky zmíněných léků se dostavuje celkový útlum, únava a zhoršení pozornosti. Při pravidelném užívání je zde velké riziko vytvoření závislosti, která v případě absence látky v těle zanechává na uživateli psychické i somatické následky. Ty jsou poměrně těžce odstranitelné a mohou být až smrtelné. (srov. Kuklová, 2016)

2.2.2 Nelátkové závislosti

Pojem nelátkové závislosti neboli behaviorální závislosti, se často nahrazuje pojmem návykové chování, jelikož toto chování by se správně nemělo nazývat závislostí – jeho podstata totiž neodpovídá definici závislosti podle MKN-10. Jedná se o různé druhy návykového chování, nad kterým jedinec přestává mít kontrolu. Podstatným rozdílem od závislosti jako takové je fakt, že při nelátkové závislosti chybí užívání návykové psychotropní látky. Z tohoto

¹⁴ Tamtéž

¹⁵ Tamtéž

důvodu je návykové chování spojeno pouze se závislostí psychickou a nikoliv fyzickou. Psychická závislost je spojena především s psychickými následky, z nich však vychází i následky na fyzický stav jedince – nejedná se však o typické abstinenční příznaky jako u užívání návykových látek. Ačkoliv jsou známy důvody, proč by se návykové chování neměla nazývat závislostmi, i přesto se o nich nejčastěji hovoří právě pod tímto označením.

Návykové chování má projevy podobné všeobecně platícím znakům závislosti, které jsou již detailněji popsány v předchozích kapitolách. Jelikož se v definici závislosti hovoří o psychotropních látkách, které se v behaviorálních závislostech nevyskytují, je nutné pozměnit i charakteristiku již zmíněných kritérií. Pokud se místo „návykové látky“ dosadí „návykové chování“, vyznění projevů závislosti zůstává podobné – touha vedoucí k návykovému chování, zhoršené sebeovládání, fyzické či psychické následky při odvykání, čím dál častěji praktikovaná daná činnost k uspokojení potřeb, ztráta zájmů i pokračování v chování i přes jeho očividné nežádoucí následky. Mezi nejčastější návyková chování patří patologické hráčství, patologické nakupování, patologické kradení, patologické zakládání požárů, závislost na internetu, závislost na jídle, závislost na práci či například závislost na sexu.

2.2.2.1 Patologické hráčství

Patologické hráčství je medicínský pojem charakterizovaný MK-10 jako forma škodlivého hráčství. Mezinárodní klasifikace nemocí řadí patologické hráčství mezi impulzivní a návykové poruchy. Jedná se o opakující se vzorec chování, který vede k řadě problémů – především zdravotních, osobních a sociálních. Škodlivé hráčství lze charakterizovat jako opakované hraní hazardních her, které mají u daného jedince negativní následky.¹⁶

V současné době lze prostředky potřebné ke hraní hazardních her nalézt v každém větším městě. V některých městech se na poměrně malém prostranství můžeme setkat dokonce až s několika hernami najednou. Herny navíc často mívají neomezenou otevírací dobu, závislí jedinci tak mají možnost tyto prostory navštívit v kteroukoliv denní i noční hodinu. I přesto se nyní čím dál více začíná prosazovat trend sázení na internetu z pohodlí domova. Kromě zvyšování příležitostí k hazardu se nyní setkáváme také s rozvojem rozmanitosti her – nově vytvořené hazardní hry bývají často koncipovány tak, aby oslovovaly konkrétně jednu cílovou věkovou skupinu a odpovídaly jejím požadavkům.¹⁷

¹⁶ VACEK, Jaroslav. *Identifikace a řešení rizik spojených s hraním hazardních her: příručka pro obce a jejich zastupitele*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2014, str. 11

¹⁷ PRUNNER, Pavel. *Gamblerství, aneb, Ztráta svobody*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 15

K hraní hazardních her se člověk často dostává již v dospívání. Při začátcích hra slouží jako prostředek k zabavení, odreagování a paradoxně k úniku před problémy, stresem či jako ventilace negativních emocí. Hraní hazardních her se v životě závislého jedince stává prioritou zejména kvůli vzrušující touze riskovat a napětí, které tento typ návykového chování bez pochyb doprovází. Při opakovaném hraní se hráč ocitá v pomyslném kruhu, jelikož při vyhrané hře chce štěstí zkusit znovu a znásobit tak vyhrané peníze, naopak při finanční ztrátě zkouší další hrou prohrané peníze vyhrát zpět. Tato činnost je většinou spojena s absolutním finančním vyčerpáním. Patologické hráčství vede ve většině případů ke ztrátě životních hodnot – projevuje se lhaním okolí, půjčkami, kriminalitou. Jedním z nejvážnějších komplikací spojených s touto závislostí je problém týkající se financí. Závislí jedinci se většinou potýkají s exekucí a ztrátou bydlení. Kromě finančních problémů jsou s tímto druhem návykového chování spojeny i sociální problémy v podobě ztráty zaměstnání, rodiny, přátel, či problémy duševní, jako například deprese, stavy úzkosti, v krajních případech se dokonce projevují sebevražedné tendence.

2.2.2.2 Závislost na počítači, mobilu, internetu

Za návykové chování na těchto zařízeních lze označit stav, kdy užívání mobilu/počítače zabere jedinci většinu času dne a je důvodem k problémům v rodině, zaměstnání či osobním životě. Závislost na internetu/počítači/mobilu může mít mnoho podob. Kritérium pro detailnější rozdělení této závislosti je především důvod, kvůli kterému jedinci tráví příliš mnoho času na již zmíněných zařízeních.¹⁸

V první řadě můžou lidé využívat počítače či mobily jako prostředky k vyřizování pracovních záležitostí. V tom případě se však jedná spíše o závislost na práci – workoholismus.

Dalším možným důvodem pro nadměrné využívání těchto zařízení může být hraní počítačových her. Ačkoliv návykovému chování, které je spojené s hraním her na počítači či mobilním telefonu, v současné době podléhají všechny věkové skupiny, jedná se o nejvíce rozšířený problém mezi dětmi a dospívajícími. V současné době se dospívající označují jako internetová generace. Používání internetu je jim blízké už od útlého věku, čím dál častěji je právě mobilní telefon/počítač z počátku jejich velký zdroj poznávání okolního světa.

Tato kategorie s sebou nese, stejně jako většina návykových chování, velká rizika. Jedná se zejména o zanedbávání každodenních povinností, jako je například řádné dodržování docházky do zaměstnání. U dětských jedinců jsou rizika mnohem větší, jelikož dítě se v období

¹⁸ NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. 5., rozšířené vydání. Praha: Portál, 2018, str. 47-48

dospívání vyvíjí a nadměrné hraní počítačových her ho může následně ovlivnit po zbytek života. Hrozí riziko zanedbání školní docházky, špatného vývinu pohybového aparátu z důvodu nedostatečného pohybu nebo také zvýšené agresivity mládeže kvůli častému brutálnímu násilí vyskytujícímu se ve velkém množství počítačových či mobilních her.

S tímto důvodem souvisí také použití internetu jako prostředku k hraní hazardních her. V případě, že jedinec nadměrně využívá internet k těmto účelům, není daleko od patologického hráčství, které je detailněji popisováno v předešlé kapitole.

Dalším problémem se jeví nadměrné používání internetu k časově náročnému diskutování na sociálních sítích. Tomuto v současnosti velmi rozšířenému problému podléhají jedinci ve všech věkových kategoriích, nejvíce však děti a mládež. Člověk přesprávně využívající sociální sítě k internetové komunikaci nahrazuje osobní kontakt dopisováním přes počítačové/mobilní zařízení a veškerou socializaci omezuje na povrchní kontakty v internetovém světě. Jedinci, u kterých se projevuje závislost na komunikaci přes sociální sítě, se často uzavírají v nereálném světě a kvůli tomu, že jsou již zvyklí na sociální izolaci, osobní kontakt pro ně začíná být komplikovaný.

2.2.2.3 Závislost na jídle

Co se týče návykového chování týkajícího se vztahu člověka k jídlu, nejčastěji se jedná o psychogenní přejídání, mentální anorexii či mentální bulimii. Tato kapitola se zaměřuje pouze na poslední zmíněnou závislost, tedy na mentální bulimii.

Mentální bulimie se vyskytuje ve všech věkových kategoriích, nejvíce rozšířená je však mezi dospívajícími. Jedná se o syndrom, který je charakteristický tím, že postižený jedinec trpí opakujícími se záchvaty přejídání a neustálým kontrolováním své váhy. Jedinec trpící mentální bulimií stráví většinu svého dne přemýšlením o jídle, které navíc ve velkém množství a v krátkých intervalech hojně konzumuje. Snahou potlačit následek snědených potravin, tedy přibírání na váze, se jedinec obrací k následujícímu řešení: nejčastěji způsob k odstranění již pozřené potravy z těla ven je pomocí zvracení či požití projímadel. Toto chování má za následek nepříjemné komplikace týkající se tělesného stavu jedince – rapidní úbytky váhy, epileptické záchvaty, srdeční arytmie, svalová slabost aj. Tento syndrom doprovází také psychické problémy, a to zejména deprese, stavy úzkosti či pocity méněcennosti. Popisovaný typ návykového chování je především následek chorobného strachu z tloušťky. Tito jedinci však naopak klesají se svou váhou tak nízkou, až se v krajních případech dostávají až k ohrožení na životě.¹⁹

¹⁹ Tamtéž str. 58-59

2.3 Návykové problémy u dětí a dospívajících

Užívání návykových látek touto věkovou kategorií je v České republice čím dál aktuálnější zejména kvůli jejich dostupnosti. Podle Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách patří mládež v České republice z hlediska užívání alkoholu a drog k jedněm z nejohroženějších v Evropě. Kromě užívání návykových látek se současná mládež vyznačuje také problémy v oblasti návykového chování – především hraním hazardních her, závislostí na jídle či na internetu a mobilních zařízeních.²⁰

Období dospívání je spojeno s celkovým vývojem jedince – jak tělesným, tak osobnostním. Užívání psychotropních látek či podlehnutí návykovému chování v období dospívání tak jedince negativně ovlivní na celý zbytek života.

Problematika návykových látek a návykového chování u dětí a dospívajících s sebou nese vzhledem k věku uživatelů svá specifika – v působení psychotropních látek na dospívající jsou známy určité odlišnosti od působení látek na dospělého jedince. U dospívajících se závislost například tvoří podstatně rychleji než u dospělého člověka. Zatímco dospělý uživatel návykových látek potřebuje obvykle k vytvoření závislosti roky, u mládeže se jedná pouze o měsíce. U dospívajících uživatelů se vyskytuje mnohem větší riziko těžkých otrav zejména kvůli nižší toleranci, méně zkušenostem, touze riskovat, která je pro toto věkové období typická. Častěji než u dospělých jedinců dochází k úrazům pod vlivem návykových látek, které v krajních případech mohou způsobit až úmrtí. Pro dospívající, kteří užívají návykové látky či podléhají jakémukoliv druhu návykového chování, je typické zaostávání v psychosociálním vývoji. Konkrétně se jedná například o oblast vzdělávání, sebeovládání či citového dospívání (srov. Nešpor, 2018).

3 Zobrazení tabuizovaných témat v literatuře pro děti a mládež

Tematika knih spadajících pod oblast literatury pro děti a mládež v současnosti zaujímá poměrně široké spektrum. Autoři děl pro nedospělé čtenáře zpracovávají v současné době mimo jiné také společensky nepřijatelná témata – často označovaná pojmem tabu.

²⁰ Tamtéž str. 73

3.1 Vymezení pojmu tabu

Pojem tabu s sebou nese více než jeden význam. „Na jedné straně se jím rozumí posvátné, posvěcené, na druhé pak hrozné, nebezpečné, zakázané, nečisté.“²¹

Pojmem tabu se nejčastěji označují témata, místa nebo osoby, o kterých se není v daném okruhu lidí, kterým může být i celkově společnost, vhodné zmiňovat. Tabu jsou určena pouze společnostmi, nejedná se tedy o mravní zákony. U většiny tabu není známá příčina jejich tabuizování, i přesto jsou svým způsobem ve společnosti zakořeněna. Tabuizování často podléhá témata, se kterými si společnost neví rady. Přestože určitá témata mohou v lidech vzbuzovat nepříjemné pocity, stále ve společnosti existují.

3.2 Proměny tabuizace v LDM

Literární díla slouží jako odraz současné společnosti a života kolem nás. Literatura pro děti a mládež musela projít mnoha změnami, aby se dostala do podoby, kterou známe dnes. Zásadní změnu v literatuře pro děti a mládež přinesly revoluční listopadové události roku 1989. Pád totalitního režimu s sebou přinesl mnoho změn v oblasti politiky, ekonomiky, kultury – s tím souvisí také radikální změny v literární tvorbě. Autoři literárních děl dostali mnohem větší tvůrčí svobodu, čtenáři všech věkových kategorií tak měli na výběr mnohem širší škálu zpracovaných témat. Literatura určená dětem se začala oprošťovat od ideologického diktátu, mezi oficiální literaturu se postupně zařazovala také exilová i samizdatová tvorba. V literatuře určené dětem a mládeži se začala objevovat tabuizovaná témata, jako je například téma smrti, handicapu, patologických jevů, náboženství a mnoho dalších. Autoři děl spadajících pod LDM začali být v této tematice mnohem více otevření.²² Vývoj literatury pro děti a mládež je pouze důsledek vývoje společnosti, pro kterou jsou dříve tabuizovaná témata nyní čím dál aktuálnější.

3.3 Témata označovaná v LDM jako tabu

Mezi témata dříve nepřístupná dětskému čtenáři patří například obraz neúplné či nefunkční rodiny. V současné době vznikají v rámci LDM knihy s tematikou rozvodu, života v neúplné rodině či nového partnera jednoho z rodičů. Dětský čtenář, který prožívá podobné příběhy jako hlavní hrdinové knih, má možnost nalézt v publikacích pochopení pro aktuální rodinnou situaci, se kterou se sám vyrovnává. Čtení příběhů se zmíněnou tematikou poskytuje dětskému čtenáři

²¹ FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: Vtip a jeho vztah k nevědomí: teoretická část*. 2. vyd. Praha: Práh, 1995, str. 2

²² TOMAN, Jaroslav. *Současná česká literatura pro děti a mládež: (tvorba devadesátých let 20. století)*. Brno: CERM, 2000, str. 3

nejen útěchu, že není jediný, kdo se potýká s danými problémy, ale také možná řešení aktuální situace. Významem těchto příběhů pro dětského čtenáře je především snaha poskytnout dítěti naději, že i z těch nejobtížnějších životních situací existují pozitivní východiska.²³ Autoři děl s touto tematikou se snaží co nejvíce přiblížit čtenáři, jeho aktuálnímu duševnímu i emocionálnímu stavu. Autorem příběhu s tematikou neúplné rodiny je například Ivan Klíma se svým dílem *Markétin Zvěřinec*. Kniha vypráví příběh o dospívající dívce, z jejíž rodiny otec odešel, tudíž žije pouze s matkou. Tématu nefunkční rodiny se věnuje také Jan Suchl ve svém díle *Senzační holka*. Tato kniha zaznamenává dobrodružství dospívající dívky Máši, která se kvůli neshodám s rodiči přestěhovala ke svému dědovi.

Sociálně patologické jevy jsou jedním z témat, o kterých se dětský čtenář v knihách jemu určených nemohl zpočátku nic dozvědět. Pojem sociálně patologické jevy lze vysvětlit jako nežádoucí chování, kterým jedinec porušuje morální či sociální normy a práva ostatních. Jedná se o chování, které s sebou často nese negativní dopad na oblast zdraví samotného jedince či jeho okolí. Patologické jevy mají obvykle za následek trvalé následky v oblasti vlastního rozvoje. Za sociálně patologické chování lze považovat například kriminalitu, záškoláctví, šikanu, násilí, či látkové a nelátkové závislosti.²⁴ Publikace věnované tematice závislosti v literatuře pro děti a mládež jsou zmíněny v analytické části této práce.

Dalším zpočátku tabuizovaným tématem LDM bylo také téma handicapu. Ve většině knih s touto specifickou tematikou trpí hlavní hrdina fyzickým, psychickým či sociálním handicapem. Zatímco zobrazení tématu fyzického handicapu se zřídka vyskytovalo v literatuře pro děti a mládež již v minulých desetiletích, téma mentálního postižení bylo pro tuto oblast literatury silně potlačováno.²⁵ Problematika handicapu je pro dětského čtenáře poměrně náročným tématem, jelikož tento recipient obvykle nemá s danou problematikou žádné životní zkušenosti. V knihách týkajících se handicapu je velmi důležitý přístup samotného autora k tématu – jeho reflektování problematiky handicapu nedospělému čtenáři. O mentálním postižení píše například Ivona Březinové ve svém díle *Řvi potichu, brácho*. Kniha vypráví příběh autistického chlapce. Mezi díla patřící do LDM s tematikou fyzického handicapu lze zařadit například knihu *Ahoj bráško!* od Evy Bernardinové. V tomto příběhu se prozatím fungující rodina vyrovnává s narozením nevidomého dítěte.

²³ SLADOVÁ, Jana. *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, str. 9-10

²⁴ Tamtéž str. 31

²⁵ URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. V Olomouci: Votobia, 2004, str. 132-134

Téma smrti v literatuře pro děti a mládež rovněž patřilo mezi společností tabuizovaná. Prostřednictvím čtení knih s touto tematikou má dětský čtenář možnost přijmout smrt jako přirozenou a nevyhnutelnou součást každého života. Téma smrti v literatuře pro děti a mládež se týká většinou samotného hlavního hrdiny, nebo osob jemu blízkých. Stejně jako téma handicapu, i tato problematika musí být zpracována se zřetelem na citlivost a nezkušenost dětského čtenáře. V knihách s tematikou smrti se autoři zaměřují především na smrt přirozenou, nikoliv na smrt způsobenou jakýmkoliv násilnými činy.²⁶ Mezi publikace s tematikou přirozené smrti patří například kniha s názvem *Anna a Anička* od spisovatelky Martiny Špinkové. Příběh této knihy se soustředí na vztah mezi vnučkou a babičkou, která v průběhu děje umírá. V literatuře pro děti a mládež se ojediněle vyskytují také příběhy s tematikou násilné smrti. Jako příklad lze uvést knihu *Třinácté nebe*, jejíž autorem je Neil Smith.

Přestože handicap, neúplná a nefunkční rodina, smrt či patologické jevy nejsou primárními náměty této práce, řadí se spolu se závislostmi do tabuizovaných témat literatury pro děti a mládež, která úzce souvisí s knihami trilogie *Holky na vodítku* rozebíranými v praktické části této bakalářské práce.

4 Téma závislostí v LPM

Téma závislosti se vyskytuje převážně v literatuře pro mládež, proto je jí v této kapitole věnována pozornost. Zobrazení této specifické tematiky však nebylo v počátcích intencionální LPM běžné. Závislost byla v minulosti v knihách určených mládeži spolu s dalšími kontroverzními tématy považována za tabu. Závislost se v knihách spadajících pod oblast LPM může objevit u hlavního hrdiny příběhu nebo u osob z jeho blízkého okolí.

Téma závislosti se v LPM objevuje nejčastěji v podobě užívání drog, patologického hráčství nebo závislosti týkající se jídla. Právě téma drogové závislosti, patologického hráčství a poruchy příjmu potravy si pro svá díla vybrala česká spisovatelka Ivona Březinová, která trilogii děl nazvala příznačně *Holky na vodítku*. Tato díla budou postupně analyzována v následující kapitole.

Publikací s drogovou tematikou stále přibývá, jelikož otázka drog je mezi českou mládeží stále aktuálnější. Účelem těchto knih je seznámit mladého čtenáře s možnými následky užívání psychotropních látek a svým způsobem ho od této činnosti nenásilně odradit. Co se týče knih pro mládež s drogovou tematikou, lze zmínit autentickou zpověď Christiane Felscherinové vydanou pod názvem *My děti ze stanice ZOO*, nebo knihu s názvem *Říše Agord* od slovenského

²⁶ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, str. 37-40

spisovatele Daniela Heviera. Problematikou závislosti se zabýval také český spisovatel Radek John ve své knize *Memento* z roku 1986. Kniha byla naposledy vydaná roku 2014, z čehož vyplývá nadčasovost tohoto tématu.

Co se týče tematiky alkoholismu v knihách určených mládeži, zmiňuje se o ní například autorka Iva Procházková v knize *Uzly a pomeranče*. V tomto příběhu se řeší otázka alkoholismu jednoho z rodičů a jeho následky na děti závislého jedince. Problematiku alkoholismu týkajícího se jednoho z rodičů dospívajícího dítěte zpracovává také David Almond ve své knize *Hra na smrt*.

Závislost týkající se příjmu potravy se vyznačuje stejnými znaky, jako závislost na užívání psychotropních látek. Nejčastějším problémem týkajícím se jídla jsou poruchy příjmu potravy – mentální anorexie a mentální bulimie. V dnešní době, době sociálních sítí, dospívající mládež dbá o svůj vzhled více než kdykoliv dříve – zájem o tuto tematiku stále stoupá. Jako příklad lze uvést knihu s autobiografickými prvky autorky Sary Bächerové s názvem *An(n)a*. Kromě problému poruchy příjmu potravy se v knihách pro mládež vyskytuje také téma obezity. Tomuto tématu se věnuje například kniha *Můj život k sežrán* od francouzského autora Mikäela Olliviera. Totéž téma již dříve literárně zpracoval Stanislav Rudolf ve své knize *Metráček*.

Problematika patologického hráčství je v dnešní době moderních technologií dětem a dospívajícím přístupnější než kdykoliv dříve. Toto téma kromě Ivony Březinové okrajově zpracovává také Hana Doskočilová v knize *Šimsa*. O závislosti týkající se hraní her se v souvislosti s dětmi či dospívajícími hovoří málokdy. Patologické hráčství je často chybně považováno pouze za závislost na herních automatech či karetních hrách. Patří do něj však také nadměrné hraní her na počítači či jiných elektronických zařízeních, které má dopad na zdraví a vývoj jedince. V současné době většina dospívající mládeže tráví na těchto zařízeních příliš mnoho času a v mnohých případech tyto situace hraničí právě se zmíněným patologickým hráčstvím.

ANALYTICKO-INTERPRETAČNÍ ČÁST

5 Analýza a interpretace trilogie *Holky na vodítku*

Autorkou trilogie s názvem *Holky na vodítku* je česká spisovatelka Ivona Březinová. Její tvorba se mezi mládeží stala velmi populární, jelikož v knihách určených tomuto publiku zpracovává tabuizovaná témata, jako například anorexii a bulimii (*Jmenuji se Martina*), patologické hráčství (*Jmenuji se Ester*), drogovou závislost (*Jmenuji se Alice*), různá onemocnění (*Lentilka pro dědu Edu* či *Řvi potichu, brácho*) či tělesný handicap (*Kluk a pes*). Literární tvorba s tabuizovanou tematikou je mezi současnou mládeží poměrně oblíbená. Důvodem může být originalita těchto příběhů a především hrdinů, kteří se musí potýkat například se smrtí, sexualitou, nekompletní rodinnou, nemocí či závislostí. Pro mladé čtenáře jsou tato díla atraktivní především kvůli nevšednosti těchto situací. I když se společensky tabuizovaná témata začala v literatuře pro děti a mládež objevovat již po roce 1989, neznamená to však, že společnost s výskytem těchto témat v LDM souhlasí. I v dnešní době se setkáváme s názory, že téma smrti či sexuality do literatury pro děti a mládež nepatří.

Pozornost si zaslouží netradiční název celé trilogie – *Holky na vodítku*. Tento název vznikl pravděpodobně kvůli tomu, že dívky si v léčebně připadají jako „na vodítku“ – nesmí léčebnu opustit, ošetřovatelé je vedou správným směrem, hlídají je a mají nad nimi určitou kontrolu. Dívky si uvědomují, že pokud by tomu tak nebylo a byly by propuštěny z léčebny, reálný svět by pro ně v jejich momentálním stavu nebylo možné zvládnout.

„[...] *A vůbec, jsme tu dobrovolně, jestli jsi náhodou zapoměla. A ještě rádi. Protože na tom vodítku, na kterým nás tu držeš, jsme v bezpečí. A protože víme, že tam... venku... by to zatím ani jeden z nás neustál. Neumíme to. Hned bysme popadli ty svoje berličky, aby se nám po světě líp belhalo, a už bysme v tom zas lítali.*“²⁷

5.1 Kompoziční, jazyková a tematická rovina trilogie *Holky na vodítku*

Postřehy ohledně kompoziční, jazykové i tematické roviny jsou zaměřeny celkově na trilogii *Holky na vodítku*. Kompoziční i jazyková rovina je téměř totožná ve všech třech dílech trilogie. Ačkoliv se každá ze tří knih primárně zaměřuje na rozdílné závislosti, i v rovině tematické nalezneme velké množství shodných rysů.

²⁷ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Alice*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007, str. 16

5.1.1 Kompoziční rovina

Holky na vodítku je trilogie skládající se ze tří samostatných knih: *Jmenuji se Ester*, *Jmenuji se Alice* a *Jmenuji se Martina*. Ačkoliv se Ivona Březinová v každé z těchto knih zaměřuje na jiný typ závislosti, příběhy spolu souvisí. Jelikož všechny tři dívky sdílí jednu společnou léčebnu, velmi dobře se znají, a dokonce v každé knize nalezneme pasáže, kde se objevují všechny tři dívky najednou – jejich příběhy se tak často prolínají.

Příběhy jsou zasazeny do prostředí bezděkovské psychoterapeutické léčebny, kde si dívky vedou deník, do kterého zapisují vzpomínky na dobu před hospitalizací v léčebně. V každé z knih této trilogie se střídají dvě časová pásma, která jsou kromě rozdílné časové reference odlišena také graficky. Jedno z časových pásem retrospektivně předkládá příběhy hlavních hrdinek skrze již zmíněné deníky, které slouží jako terapeutické sebereflexe. Tyto části jsou psané v ich-formě. Deníkové záznamy hlavních protagonistek tak tvoří podstatné části příběhů – čtenář se skrze ně dovídá o rodinách hlavních protagonistek, a především o procesu vzniku jejich závislostí. S rozdílným pojetím deníku se čtenář setkává v posledním dílu této trilogie. Jedná se o knihu názvem *Jmenuji se Martina*, kde jsou hrdinčiny deníkové záznamy stylizovány do podoby dopisů určených matce. Vzpomínkové pasáže zapsané v denících se prolínají s druhým časovým pásmem, které zaznamenává aktuální dění v psychoterapeutické léčebně, kde vystupují také ostatní pacienti léčebny. Části zaznamenávající přítomnost jsou psány naopak v er-formě.

5.1.2 Tematická rovina

Knihy patřící do trilogie *Holky na vodítku* popisují neobvyklé životní příběhy třech hlavních protagonistek – Ester, Alice a Martiny. Autorka se věnuje problematice závislosti, konkrétně gamblerství, narkomanii a bulimii. Každá z dívek bojuje se svým vlastním problémem, kvůli kterému přebývá v psychoterapeutické léčebně Bezděkov.

V literárních dílech spadajících pod oblast literatury pro mládež, která obsahují tematiku závislosti, je zpravidla viditelná dominující didaktická funkce příběhů. Ivona Březinová s touto funkcí pracuje opatrně – tuto citlivou tematiku zpracovává skrze příběhy dospívajících dívek, které jsou ve věku potenciálních recipientů. Jelikož se jedná o zachycování problematiky skrze příběh cizí osoby, výchovná funkce je zde zakomponovaná poměrně nenásilným způsobem.

Příběhy knih z této trilogie si lze vyložit jako určité varování dnešní mládeže před nebezpečím různých druhů závislosti, jelikož autorka popisuje, jak snadno se člověk dostane do podobných nepříjemných situací, ve kterých si již nedokáže poradit a potřebuje odbornou pomoc. Dospívající čtenář se tak dozvídá o průběhu určitých závislostí (bulimie, patologické

hráčství, narkomanie) a jejich nesnadném odstraňování. Tato trilogie nepochybně slouží také jako určitá pomoc dospívajícím, kteří se v podobné situaci nacházejí. Příběhy slouží také jako demonstrace toho, jak zpočátku neškodné chování velmi lehce přeroste do situace, kdy již závislý jedinec stojí na prahu života a smrti. Nejedná se však o četbu pouze pro mládež, trilogie knih *Holky na vodítku* umožňuje také dospělým lidem nahlédnout do uvažování dospívajících dětí a včas rozpoznat začínající problém se závislostí, který lze často vyřešit včasnou odbornou pomocí.

Autorka u všech tří knih popisuje vznik závislosti v souvislosti s rodinným zázemím. „Protože autorka využila selhání rodičů jako počátek všech tří typů potíží, absolutizovala tak moc rodinného prostředí na vznik návyku.“²⁸ Ivona Březinová tak zdůrazňuje důležitou úlohu rodiny pro správný vývoj dospívajícího jedince.

5.1.3 Jazyková rovina

Po jazykové stránce se Ivona Březinová snažila přiblížit mluvě adolescentů, jelikož v příbězích této trilogie vystupují zejména dospívající. Čtenáři v této věkové kategorii jsou zároveň očekávanými recipienty knih ze série *Holky na vodítku*. Autorka ve svých dílech využívá hovorové (*kupuju*) či expresivní výrazy (*šlohnout*), pejorativa (*blbá*), obecnou češtinu (*krásnej*), narkomanský argot (*šlehnout si*, *buchna*) a hráčský slang (*plechoun*). Výběr jazykových prostředků je ovlivněn především prostředím, ve kterém se děj odehrává, věkem a zájmy hlavních postav.

5.2 Jmenuji se Ester

Ivona Březinová otvírá svou trilogii s názvem *Holky na vodítku* prózou *Jmenuji se Ester – Jsem gamblerka*. Kniha vydaná roku 2002 zobrazuje životní příběh dospívající dívky, která se ve svém životě potýká s problémem patologického hráčství neboli gamblerství. Při samotné tvorbě této knihy autorka spolupracovala s odbornými lékaři a pacienty, kteří si tímto druhem závislosti již sami prošli.

²⁸ HRDLIČKOVÁ, Marcela. *Obraz rodiny v současné příběhové próze ze života dětí a mládeže*. In *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí. Kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009, str. 98

5.2.1 Charakteristika hlavních postav

Hlavní protagonistkou je dospívající dívka jménem Ester Šimková. Velmi důležitou roli v tomto příběhu hraje také Kristian, Esterčín partner. Ten o její závislosti věděl a snažil se jí pomoci dostat se ze závislosti, avšak marně – v pokročilém stádiu závislosti člověk potřebuje odbornou pomoc.

5.2.1.1 Ester

Ester Šimková je patnáctiletá dívka zápasící se závislostí, která je známá pod názvem patologické hráčství. Dívka vzhledově vyniká svými hustými černými vlasy a velkým poprosím, kvůli kterému vypadá mnohem starší, než doopravdy je – to byl také důvod proč nezletilá dívka chodila do herny, která je přístupná až od osmnácti let, bez jakéhokoliv podezření personálu. V částech popisujících aktuální dění v bezděkovské psychoterapeutické léčebně si čtenář může všimnout častých poznámek o Esterčíně okusování nehtů. Tato činnost je většinou spojena s negativními pocity, jako je například nervozita, neklid, strach, nejistota či určitá psychická nevyrovnanost. Poznámky o nehtech se vyskytují pouze v pasážích popisujících přítomnost již závislé Ester, ve vzpomínkách, tedy v době před její závislostí, o nehtech není jediná zmínka. Autorka knihy tyto poznámky do příběhu zařadila pravděpodobně proto, aby demonstrovala, že jakákoliv závislost má určitý dopad na psychické zdraví jedince.

Ester, vynervovaná okolím, se s do krvava okousanými nehty a Barnabášem v rukávu uklidila do kouta a podle instrukcí doktora Bílka si stále dokola mumlala svých třináct způsobů, jak zvládnout touhu po hazardní hře.²⁹

Ester byla na patnáctiletou dívku velmi starostlivá a pečující. Její starostlivost se projevuje například péčí o své blízké, kteří její pomoc potřebují – mladší sourozenci či její slepý přítel, Kristian. Ačkoliv je Kristian naučený žít sám a není závislý na cizí pomoci, Ester mu velmi ráda usnadňuje jeho nelehký život. Dobrosrdečné chování mladé dívky nabádá čtenáře k vytvoření pozitivního názoru na její charakter. Hrdinka příběhu ve své početné rodině často zastává pozici hospodyně a matky, jelikož ta svým dětem neposkytuje potřebnou péči. Se sourozenci, kteří jsou již školou povinni, zpracovává domácí úkoly, o nejmladšího sourozence se stará i přes noc, když jejich rodiče v klidu spí.

²⁹ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Ester*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007, str. 128

„Vezmeš si ho na chvíli k sobě,“ usmívala se máma. Neptala se. Prostě mi bráchu položila na klín a vrátila se k tátovi. [...] Pro mě to bylo něco posvátného. Ten pocit. Od té doby vím, že bych jednou chtěla mít hodně dětí.³⁰

Skrze částečnou proměnu Esterčiny osobnosti v průběhu celého díla Ivona Březinová demonstruje, že závislost u člověka mění také jeho zásady či hodnoty. Slušně se chovající laskavá dívka, pro kterou láska a rodina byly na prvním místě, získávala peníze skrze okrádání vlastní rodiny i partnera. Tyto krádeže brala jako nedobrovolnou půjčku – přesvědčovala sama sebe, že všechny ukradené věci koupí zpět, až vyhraje velké peníze. Později však z nezadržitelné touhy získat peníze na hraní začala okrádat i cizí osoby na ulici.

Kdybych si ho jen půjčila odnesla ho na chvíli do zastavárny... určitě bych byla doma dřív než Kristian. Nejen s rámečkem. Taký s balíkem peněz, ten by koukal.³¹

Starostlivost se u hrdinky projevuje také například strachem o finance celé rodiny, jelikož finančně zabezpečit pět dětí není lehké – její otec je navíc většinu času bez práce a matka na mateřské dovolené. Snaha o rychlou finanční pomoc rodině však skončila patologickou závislostí.

5.2.1.2 Kristian

Esterčiny vzpomínky zaznamenané v deníku se zaměřují kromě rodiny také na její první lásku, Kristiana. Ester se do něj zamilovala chvíli poté, co ho spatřila u hracího automatu. Ze začátku jejich vztah k hraní automatů vypadal velmi podobně. Ukázalo se však, že každý z nich tuto aktivitu vnímal rozdílně. Zatímco dívka našla zalíbení v samotné hře, které postupem času přerostlo až v závislost, Kristian si chtěl pouze vydělat nějaké peníze, hra samotná ho nebavila a včas si uvědomil, že hraní automatů je začarovaný kruh – výhra, která nepokryje výdaje, stejně většinou skončí opět v hracím automatu s vidinou ještě větší výhry.

„Chtěl jsem ti předvést, co děláš, Ester. Vždyť ty taky takhle bloudíš od jedny překážky ke druhý, taky se pořád vracíš, motáš se v kruhu nějakých svých vyhlanejších snů o závratných výhrách. Vždyť je to začarovaný kruh. A co pokus, to většinou pořádny fiasko. Jen občas ti kápne hrstka zrní. Ta myš ji aspoň sní, ale ty... ty ji prohraješ.“³²

³⁰ Tamtéž str. 31-33

³¹ Tamtéž str. 106

³² Tamtéž str. 122

Podle Esterčina popisu byl Kristian velmi pohledný blondatý chlapec se zajímavě zbarvenýma modrýma očima, které bohužel nedokázal nijak využít – byl slepý. Sám Kristian tvrdil, že slepota může mít i světlé stránky – člověk, který nevidí vnější krásu, se o to více soustředí na krásu vnitřní. Právě vnitřní krásu ho na Ester tolik zaujala. Cítil, že tato mladá dívka je laskavá, pečující a velmi milující

Kristian se zdá být trpělivý, upřímný a tolerantní. Jeho trpělivosti a tolerantnosti si lze všimnout ve spojitosti s Ester, která často podléhá své závislosti i přes sliby, že se herním automatům přestane věnovat. Každému dalšímu slibu se tak pokouší uvěřit, podává jí pomocnou ruku a ukazuje možnosti, jak lze začít žít jinak.

[...] „já myslím, že se na ty herny už vykašlem.“ [...] „Nevzdávej to.“ „Já to nevzdávám, hledám si práci.“³³

Ivona Březinová zobrazuje Kristiana jako ztělesnění ideálního partnera, který je laskavý, rozumný, pracovitý a Ester velmi miluje. Autorka tímto příběhem zdůrazňuje, že partnerská láska k překonání patologického hráčství nestačí. Zde si lze všimnout určitého kontrastu s posledním dílem této trilogie. V příběhu knihy *Jmenuji se Martina* právě partnerská láska pomohla Martině k sebelásce, sebevědomí a postupně také k překonávání závislosti.

5.2.2 Děj

Knihu vypráví příběh Ester Šimkové, dospívající dívky, která se se potýká s patologickým hráčstvím. Kvůli nešťastné kombinaci osudu a rodinného zázemí nezletilá hrdinka získává možnost přivydělat si v herně rodinného přítele. Zde také našla svou první lásku, která jí byla po celou dobu jejich vztahu velkou oporou. V průběhu děje je čtenář seznamován s podrobnostmi o Esterčině rodině, o jejím partnerském vztahu a zejména o vývoji závislosti na hraní automatů. Její snaha o přivýdělek se totiž velmi rychle proměnila v závislost, kterou již nezvládla ovládat.

Hráčská vášeň změnila hlavní hrdince život ve všech směrech. Autorka příběhu klade důraz na možné důsledky patologického hráčství nejen u dospívajících jedinců. Negativní dopady zmíněné v tomto příběhu lze však vztahovat na závislost všeobecně. Poslední fáze Esterčiny závislosti vyústila do nuceného odchodu do diagnostického ústavu, z kterého se dobrovolně dostala do psychoterapeutické léčebny Bezděkov.

³³ Tamtéž str. 89

5.2.3 Zpracování tématu závislosti

Ivona Březinová ve svém díle *Jmenuji se Ester* zpracovává tematiku patologického hráčství, které se řadí mezi nelátkové závislosti. Patologické hráčství je definováno například jako „opakované epizody hráčství, které v životě dotyčného člověka dominují nad jeho sociálními, materiálními, rodinnými a pracovními hodnotami a závazky“³⁴.

Esterčina závislost začala, jako ve většině případech, velmi nevinně. Čtenář nemá téměř šanci rozeznat, kdy se z pouhého hraní pro zábavu a výdělek stala přímo závislost, kterou již nelze ovládat, protože tento přechod je velmi plynulý. Ester si zpočátku neuvědomovala, že její chování rychle směřuje k závislosti. Hraní automatů vnímala jako možnost rychlého vydělání peněz, kterých kvůli vznikajícím dluhům potřebovala čím dál více. Ivona Březinová tímto čtenáři ukazuje, že i závislost, která člověka může stát život, začíná s naprostou kontrolou nad svými činy. Ester věřila, že jednou bude mít štěstí a vyhraje velkou sumu peněz. Z výhry pak měla v plánu zaplatit veškeré dluhy a finančně pomoci své rodině. Autorka příběhu naznačuje, že i dobrý záměr mnohdy vede k tragickým koncům.

5.2.3.1 Příčina vzniku závislosti

Rodinné zázemí, stejně jako v dílech *Jmenuji se Alice* a *Jmenuji se Martina*, bylo hlavní příčinou vzniku Esterčiny závislosti. O děti bylo v rámci možností materiálně postaráno, avšak pouze finanční zaopatření také není pro vývoj dítěte dostačující. Ačkoliv vyrůstala v milujícím prostředí, péče se jí příliš nedostávalo. Každé z dětí vyrůstalo téměř bez jakékoliv výchovy. Rodiče do poslední chvíle nezaregistrovali její zvláštní chování včetně pozdních příchodů domů. Ivona Březinová zdůrazňuje zásadní roli rodičů ve správném vývoji dospívajícího jedince. „Autorka tímto ukazuje, že pouze jediná duchovní hodnota, láska, dítěti nestačí.“³⁵

*Naši si pro mě nepřijeli. Řekli, že už s nima nežiju, za což budou mít pěkný popotahovačky, protože na to je paragraf o zanedbání povinné péče o nezletilé. A já jsem nezletilá. Možná jenom zaplatí pokutu, když se ze mě stal takovej kriminální a nezvládnutelný živel. Zaplatěj pokutu, pokud budou mít z čeho, jako že asi nemaj, a oddychnou si. Ale jinak mě milujou, to jo.*³⁶

³⁴ NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. 5., rozšířené vydání. Praha: Portál, 2018, str. 16

³⁵ HRDLIČKOVÁ, Marcela. *Obraz rodiny v současné příběhové próze ze života dětí a mládeže*. In *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí. Kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009, str. 97

³⁶ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Ester*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007, str. 140

Hrdinka vyrůstala v poměrně chudé rodině se svými čtyřmi sourozenci. Kvůli péči o mladší sourozence musela Ester velmi rychle dospět, tudíž byla svým způsobem ochuzena o část dětství. Předčasná dospělost a absence jakéhokoliv soukromí, jelikož ve velmi malém bytě bydlelo sedm členů rodiny, byly jedny z hlavních důvodů pro vstup do herny.

Problém týkající se nedostatku financí celé rodiny byl další příčinou začátku dívčina hraní. Kromě finanční pomoci rodině toužila Ester zároveň po částečné finanční nezávislosti. Jako zdroj získání financí si vybrala právě herní automaty, jelikož byla okouzlená rychlostí a jednoduchostí, s jakou hráč může přijít k velké sumě peněz. Otázka financí však časem ustoupila do pozadí – závislé Ester již nešlo o případnou výhru, důležitý byl pouze určitý požitek ze hry samotné.

*Nejvíce mě fascinoval fakt, že mi ten stroj něco dal úplně zadarmo. Jen tak. Bez nějakýho snažení. Nemusela jsem nic umět, nic znát... stačilo mačkat tlačítka a být trpělivá. V tu chvíli jsme zapomněla, že jsem toho plechouna už několikrát nakrmila [...]*³⁷

5.2.3.2 Důsledky závislosti

Samotné patologické hráčství, na rozdíl od poruch příjmu potravy či látkové závislosti, nezpůsobuje primárně problémy týkající se fyzického stavu závislého jedince. Avšak kvůli ustavičnému sezení za herními automaty jedinec často trpí problémy týkajícími se páteře či celkově veškerých svalů. Nedostatek financí způsobuje také omezený příjem potravy, jelikož závislý jedinec utratí veškeré peníze právě v herním automatu. Nedostatečný pohyb a minimální příjem potravy způsobuje ochabnutí svalstva a v krajních případech také podvýživu. Jedinec trpící závislostí s názvem patologické hráčství se však potýká zejména s psychickými problémy či problémy týkajícími se sociálního života.

Psychické problémy doprovázející patologické hráčství se u Ester projevovaly například skrze podrážděnost, nespavost či okusování nehtů. V ději této knihy jsou však skrze dívčin příběh mnohem více zdůrazněny problémy týkající se sociálního života závislého jedince. Rodiče si po určité době začali všimnout ztrácejících se věcí, až zjistili, kdo za jejich mizením stojí. Udělali poměrně zásadní výchovnou chybu – místo potřebné pomoci vyhodili dceru z bytu. Dívka tak přišla o střechu nad hlavou, problém se závislostí se však nevyřešil. Později kvůli závislosti ztratila také svého přítele, kterého sice milovala, ale touha po hraní byla mnohem silnější. Jakékoliv vztahy již pro ni nebyly prioritou. Závislá Ester byla bez domova a všemi opuštěná.

³⁷ Tamtéž str. 24

„Odpusť si už jednou konečně a nauč se sama sebe milovat... když už to nedělají jiní.“³⁸

Hlavní protagonistka celého příběhu se kvůli nedostatku financí, který zpravidla doprovází patologické hráče, potýká s velkými dluhy. Tento problém se následně snaží vyřešit kriminalitou v podobě vykrádání aut. Autorka tak poukazuje na velmi častý důsledek této závislosti, kdy se jedinec dostává do finanční krize. Hrdinka na konci svého deníku popisuje situaci, kdy kvůli své závislosti klesla na samé dno – psychicky, materiálně, a především lidsky. Dívka bez peněz a bez domova přespávala na ulicích či v drogových chýších. Ester za kriminalitu stihl trest v podobě umístění do diagnostického ústavu, protože v době krádeží byla stále nezletilá. Ivona Březinová tímto dospívajícím čtenářům zdůrazňuje, že kriminalita problémy nevyřeší, spíše je prohloubí.

5.2.3.3 Závěr

Ester se závislostí zdárně bojuje, jelikož v léčebně nemá přístup k žádným hazardním hrám. Avšak v částech popisujících aktuální dění z bezděkovské léčebny si čtenář může všimnout několika náznaků, které ukazují, že kdyby hrdinka byla v danou dobu puštěna z pomyslného vodítka, zanedlouho by se vrátila do stejného životního stylu jako před odchodem do léčebny. Ester stále trpí neovladatelnou touhou se sázet s kýmkoliv a o cokoliv. Nejde jí při tom o zisk z případné výhry, záleží pouze na vzrušení ze samotného aktu sázení – tento znak je typický pro patologické hráče.

„Vsaďte se, že si Beáta s Martinou dneska zase vjedou do vlasů,“ ožila najednou Ester. Pomyslení na jakýkoliv hazard, ať už šlo o hru, nebo obyčejnou sázku, ji pokaždé vyburcovalo k činu. Nutkání hrát v ní hromadilo napětí a zmírnit se dalo jen tím, že hrála.³⁹

Příběh končí skrze dopisy, které Ester do bezděkovské psychoterapeutické léčebny dostane, částečným odpuštěním ze strany vlastní rodiny i jejího přítele. Dívka se kvůli situacím, které se staly před uzavřením v psychoterapeutické léčebně, cítí velmi opuštěná. Má strach, že až bude z léčebny propuštěna, nemá se kam vrátit. Vyjádření podpory a lásky z obou dopisů (jeden dopis psal její bratr, druhý přišel od bývalého partnera) je pro Ester velmi důležité,

³⁸ Tamtéž str. 87

³⁹ Tamtéž str. 91

jelikož do této doby nedostala ani jeden dopis. Příběh tak směřuje ke šťastnému konci, avšak závěr je otevřený, jelikož Ester stále nemá nad svou závislostí ani zdaleka vyhráno. Ivona Březinová čtenáři ukazuje, jak je snadné a rychlé dostat se na samé dno, a naopak velmi obtížné se z něj dostat zpět.

Celkový laxní přístup rodičů k jejich dospívající dceři je poměrně zarážející zejména kvůli vyhnání Ester v patnácti letech či nezájem o to, že jejich nezletilá dcera tráví veškerý svůj volný čas v herně. Pravděpodobně se jedná o autorčin záměr ukázat rodičům dospívajících dětí, jaké situace můžou nastat, pokud nezasáhnou včas.

V tomto příběhu autorka také zdůrazňuje podstatnou úlohu podpory od rodiny a přátel při začínající závislosti jedince, které se však hlavní hrdince nedostalo. Částečnou podporu získala od jejího přítele, avšak až v situaci, kdy pouhá pomoc blízkého člověka již byla nedostačující.

5.3 Jmenuji se Alice

Další kniha z trilogie *Holky na vodítku* s názvem *Jmenuji se Alice – Jsem narkomanka* vydaná roku 2002 vypráví příběh dospívající dívky, která se snaží bojovat se svou závislostí. V tomto případě se jedná o závislost na návykových látkách. Rovněž při tvorbě této knihy autorka spolupracovala s odbornými lékaři a pacienty psychoterapeutické léčebny.

5.3.1 Charakteristika hlavních postav

Hlavní protagonistkou příběhu je mladá dívka jménem Alice bojující se závislostí na návykových látkách. Kromě Aliciných rodičů hraje zásadní roli v příběhu dívčin chlapec Metod, který ji vtáhl do světa drog.

5.3.1.1 Alice

Alice je velmi inteligentní mladá dívka, která byla v dětství vždy školní premiantkou. Přestup na gymnázium byl pro ni však velmi náročný, jelikož na základní škole nebyla zvyklá trávit doma hodiny učení. Kvůli zhoršeným známám, které v ambiciózních rodičích vyvolaly vztek, začala mít pocit, že své rodiče zklamává. Alice tak prožívala období dospívání s velkým stresem, který později mohl mít vliv na začátek užívání psychotropních látek, jelikož tyto látky pomáhají člověku uvolnit se.

Ačkoliv hlavní hrdinka v dětství mezi ostatními nijak výrazně nevynikala svým vzhledem, drogová závislost se na zevnějšku této dívky výrazně odrazila. Alicina tvář vypadá o několik let starší, vyznačuje se také svou vyhublou postavou či rukama plnými zanícených

boláků po injekčních stříkačkách, které často přitahují pozornost ostatních. V příběhu se setkáváme se zmínkou o dlouhých rukávech, které Alice nosí – drogově závislí jedinci, kteří si drogu aplikují skrze injekční stříkačky, si většinou uvědomují vzhled svých rozpíchaných paží a nestojí o pozornost okolí. Popisy Alicina vzhledu a zejména hnisajících boláků na předloktí působí na čtenáře velmi odrazujícím dojmem.

Dívčino dospívání se dá popsat jedním slovem – vzdor. Ten se projevil také ve změně střihu a barvy vlasů. Dívka totiž věděla, že na krátko ostříhané vlasy s pestrobarevnými odstíny se konzervativním rodičům nebudou zamlouvat. Hlavní hrdinka v příběhu vystupuje jako dívka, která si plní určitou vnitřní potřebu rebelie, skrze kterou se snaží bojovat proti striktním pravidlům stanovených především matkou.

Hrdinka se v příběhu zamilovává do chlapce, který je narkoman. Právě on jí poprvé nabídne tvrdé drogy. Sama Alice si v léčebně uvědomuje nízkou kvalitu celého jejich vztahu, jelikož většinu času, který spolu trávili, byli pod vlivem drog.

5.3.1.2 Alicini rodiče

Alicina matka je učitelka prvního stupně na základní škole. Tato profese ji podle její dcery psychicky velmi zmáhá. Po příchodu z práce domů je vyčerpaná a svou špatnou náladu ventiluje skrze kritiku své rodiny. Je velmi ambiciózní a totéž vyžaduje od své dcery. Má povahu generála, svou dceru již od útlého věku neustále komanduje. Každodenní zákazy a příkazy přetrvávající i v období dospívání byly hlavní důvod pro hrdinčinu rebelii. Postava Aliciny matky je zpracovaná téměř jako protiklad Esterčiny matky, která o své děti nepečovala a nezajímala se o ně. Autorka se skrze různá pojetí výchovy snaží ukázat, že oba extrémy jsou pro dospívající dítě nevhodné.

Otec dospívající dívky není v tomto příběhu příliš výraznou postavou. Většinu svého života tráví v práci a o výchovu svých dětí se nestará. Dívka popisuje otce jako někoho, kdo sedí na svém obláčku a zřídka kdy shlédne dolů.

5.3.1.3 Metod

Postava Metoda, partnera Alice, vystupuje v knize pouze okrajově. Metod je drogový dealer, který je sám na návykových látkách, konkrétně na pervitinu a kokainu, závislý. Zpočátku svou závislost neřeší, ale v průběhu děje si začne svůj problém uvědomovat a snaží se z ní vymanit. Jakákoliv snaha o léčení však skončila vždy selháním a Metod se ke drogám opětovně vrátil. Přestože si uvědomuje, jak ho drogová závislost pomalu zabíjí, nedokáže s tím přestat. Ačkoliv si pro Alici přeje jen to nejlepší, stále funguje jako její zdroj návykových látek,

jelikož ví, jak silná touha po droze dokáže být. Se svou dívkou má vymyšlený plán o společné pohádkové budoucnosti bez jakýchkoliv návykových látek.

5.3.2 Děj

Zpočátku bezproblémová mladá dívka vyzkouší svou první drogu na zábavě o letních prázdninách. Zdánlivě neškodné kouření marihuany se velmi rychle změní v závislost na pervitinu.

Alice se k drogám dostává skrze svého přítele, se kterým se schází v „drogovém doupěti“ plném dalších drogově závislých lidí, kteří buď prožívají euforii z právě aplikované látky, nebo si procházejí naopak tzv. „drogovými dojezdy“, kdy člověku přestává návyková látka v těle působit a způsobuje velmi nepříjemné fyzické i psychické stavy – náhlé extrémní vyčerpání, úzkost, emoční labilitu, agresi, paniku či dokonce paranoiu.

Hrdinka příběhu prožívá šťastné i nešťastné období svého života současně, jelikož štěstí pociťované při prvním zamilování snižuje neustále se zvyšující závislost na tvrdých drogách, kterou postupem času nejde před rodiči dál skrývat.

5.3.3 Zpracování tématu závislosti

Autorka poměrně detailně zachycuje cestu vzniku závislosti na návykových látkách. Užívání rozdílných návykových látek s sebou nese různé fyzické i psychické následky. Hlavní protagonistka se poprvé dostává k návykovým látkám skrze cizího člověka. Její první drogovou zkušeností je kouření marihuany, která často bývá pro její konzumenty, stejně jako v případě Alice, tzv. startovací drogou. Pojem startovací droga, často označovaná také jako průchozí, vstupní, spouštěcí či iniciační, označuje návykovou látku, která usnadňuje přechod k nebezpečnějším drogám. Za startovací drogu se nejčastěji označuje marihuana, nebo také alkohol či tabák. Nejedná se však o pravidlo – každý konzument marihuany postupně nemíří k závislosti na heroinu. Z občasného kouření marihuany s přáteli se stala Alicina každodenní rutina. Členové party se scházeli v jednom starém bytě, ve kterém dostala hlavní hrdinka příležitost k vyzkoušení LSD. Autorčin popis špinavého a páchnoucího narkomanského doupěte působí velmi autenticky a může tak na čtenáře působit odstrašujícím dojmem. I přesto, že účinky této látky dívce prozatím stačily a sama nevyhledávala silnější drogu, ostatní členové scházející se v doupěti užívali pervitin. Zanedlouho od prvního kontaktu s touto látkou se u Alice projevila silná závislost, která způsobovala každodenní neovladatelnou touhu po aplikaci pervitinu. Již vzniklá drogová závislost na pervitinu se postupně měnila v závislost na heroinu.

Jelikož si Alice zpočátku neuvědomuje, že se jedná o závislost, odmítá jakoukoliv péči. Poté, co dívčiny rodiče našli v pokoji injekční stříkačky, chtěli své dceři pomoci, avšak zvolili velmi nevhodnou taktiku. Autorka skrze příběh poukazuje na výchovnou chybu rodičů, kteří se snaží již silnou drogovou závislost své dcery řešit skrze domácí vězení či zákazy a příkazy, které byly hlavními impulzy k prvnímu užití návykových látek. Neustálá přítomná touha po aplikaci návykové látky však zapříčiní dívčin útěk z domu.

„Uber, holka, uber,“ domlouval mi málem zoufale. „Za půl roku seš na dávkách, který já musel mít až po dvou letech fetování.“ „Hele, neměj péči, jo?“ odsekla jsem vztekle. „Kdybych chtěla, tak toho z fleku můžu nechat.“ „Jasně že jo,“ usmál se smutně. Na rozdíl ode mě už věděl.⁴⁰

Situace však dospěje tak daleko, že i sama Alice uznává, že je na čase vyhledat odbornou pomoc – dobrovolně se nechává odvést do psychologické léčebny Bezděkov.

„Tak jo,“ řekla jsem potichu, ale rychle, abych si to ještě nestačila rozmyslet. „Jedem do léčebny. Zkusím to.“⁴¹

5.3.3.1 Příčina závislosti

Dětství hlavní protagonistky bylo téměř bezproblémové. Potíže začala mít až v období dospívání, kdy byl na ni ohledně budoucnosti vyvíjen extrémní tlak. Rodiče dospívající dívky měli jasnou představu o osudu své dcery – Alice měla být lékařkou. Nedostala na výběr, a ačkoliv ji tento směr nelákal, byla k tomu nucena. Nemožnost volby způsobovala velký psychický nápor, který se projevil touhou uniknout z každodenních povinností právě skrze působení psychotropních látek.

„No, aby ses mohla připravovat na tu medicínu už teď. To víš, to chce soustavnost. Na lékařskou fakultu jsou obtížné přijímačky a navíc je tam nepředstavitelný nával.“ [...] Právě přišlo oznámení o přijetí na gympl a máma už mluví o přijímačkách na medínu.⁴²

⁴⁰ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Alice*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007, str. 62

⁴¹ Tamtéž str. 124

⁴² Tamtéž str. 12

„Jak chceš jít na medicínu, když budeš propadat z biologie?“ kvílela pronikavě. „Nechci jít na medicínu.“ „Cože nechceš? Jak nechceš?“ nechápala máma a preventivně si vzala prášek na zažívání. „Ona nechce! A co teda chceš?“ „Nic,“ pokrčila jsem rameny.⁴³

Určitá touha po volnosti se netýkala pouze již předem zvolené profese. Dívčina matka dbala na dodržování pravidel, od své dcery očekávala dokonalost ve všech směrech, a proto ji často kritizovala. Od útlého věku byla dívka nucena žít přesně podle stanovených zákazů a příkazů, které v dospívání vedly k velké touze po rebelii.

„Ne, dík. Já nekouřím,“ řekla jsem, ale pak mi hlavou projelo mámino autoritativní nejez, nepij, nekuř a změnila jsem názor. „Viš co? Dej mi jednu.“ „Aspoň jednou to zkusím.“⁴⁴

Téma závislosti je zobrazeno také u obou rodičů – její otec je silný kuřák a matka každý den polyká léky proti bolesti. Jelikož hrdinka vyrůstala v rodině, kde oba rodiče byli svým způsobem závislí, je možno se domnívat, že i tento fakt měl vliv na vytvoření její závislosti. Ta si zpočátku závislost omlouvá právě tím, že se svým způsobem chová jako rodiče, pouze s jinou návykovou látkou.

5.3.3.2 Dopady závislosti

Užívání drog s sebou nese velké riziko různého onemocnění. Drogově závislí lidé nedbají na dostatečnou hygienu, která má často za následek nakažení se žloutenkou. Velmi častým problémem při aplikování návykové látky skrze injekční stříkačku bývá virus HIV. K přenosu tohoto viru mezi narkomany dochází skrze jejich krev – závislí jedinci často nemají peníze na nové injekční stříkačky, aplikují si tudíž látku již použitými. I přes to, že hlavní protagonistka nedbala na dostatečnou hygienu a častokrát si drogu aplikovala pomocí již použité stříkačky, ani jedno z těchto onemocnění nebyl její případ.

Ještě cestou jsem si říkala, že ty jetý buchny u Metoda vyvaříme, ale teď mi bylo jasné, že už na to není čas. Nebo spíš vůle.⁴⁵

Kromě fyzických změn spojených se závislostí na návykových látkách jsou výrazné také změny celkové osobnosti jedince, jeho hodnoty, priority či sny. Životy narkomanů se mění

⁴³ Tamtéž str. 16

⁴⁴ Tamtéž str. 32

⁴⁵ Tamtéž str. 81

v koloběh shánění peněz a shánění látky. Kvůli neustálé potřebě být v euforii vzniklé užitím návykové látky nejsou schopni chodit do práce či udržovat jakékoliv sociální vazby. U závislých jedinců se na prvním místě v žebříčku hodnot řadí užívaná látka, ostatní hodnoty ustupují do pozadí, kam se přesouvají také základní lidské potřeby, jako jsou například potřeby sociální či fyziologické. Tyto změny se týkaly také hlavní protagonistky příběhu, u které autorka popisuje proměnu její osobnosti skrze její chování, o kterém by před závislostí neuvažovala. Touha sehnat peníze na užívanou drogu však posouvá veškeré jedincovy hranice. Alice, slušně vychovaná dívka, se rozhodla pro přivýdělek pomocí prostituce, avšak drogově závislé dívky nemívají mnoho klientů. Alici bylo za slušné peníze nabídnuto, aby se podílela na obchodu s lidmi – lákala tak mladé dívky, které byly pod záminkou prodeje drog nalákány do cizího auta, a následně uneseny do cizí země. Ačkoliv s touto činností nesouhlasila a později toho velmi litovala, touha po pervitinu byla v daný moment mnohem silnější než její morální přesvědčení.

“S tvejma rozhnisanejma abscesama nemáš šanci ani na vochlustu, kterej někde spadne do pangejtu. Smiř se s tím, že jako děvka si zkrátka neškrtněš.”⁴⁶

Samy se rozhodly, Pane. Já je vážně do ničeho nenutila. Já jen... věděla, že v tom autě na ně čeká Bepe se svým řidičem a že v Turecku jsou blondýnky na roztrhání... [...] Jen doufám, že ty holky ještě žijou. A líp než já. Hrozně moc bych si to přála. Opravdu.⁴⁷

Léčení drogové závislosti je v mnoha případech spojené s abstinenčními příznaky. Hrdinka, která bojovala se závislostí na heroinu, ve svých vzpomínkách popisuje zejména zvracení, nekontrolovatelné průjmy a velké bolesti hlavy, žaludku či kloubů. Dalšími příznaky je pocení, horečka a také halucinace.

To už se mnou pěkně mával absták. Blila jsem si do klína, protože jsem bolestí nedokázala vstát z postele. Sestry mi zvysoka dávaly najevo, že mám, co jsem chtěla, a začaly mě převlíkat až v okamžiku, kdy jsem dostala příšernej průjem. To už zřejmě psychicky nevydržely. Ale bolest kloubů se ještě stupňovala.⁴⁸

⁴⁶ Tamtéž str. 110

⁴⁷ Tamtéž str. 112

⁴⁸ Tamtéž str. 116

Autorka detailním popisováním Aliciných pocitů nechává čtenáře vcítit se do bolesti a ponížení jedince na odvykací kůře. Z každého popisu negativních následků závislosti dospělý čtenář sice snadno vycítí zdůrazněnou didaktickou funkci, avšak je možno se domnívat, že dospívající čtenář příběh tímto způsobem neanalyzuje – dostává tak nepřímou výchovnou lekci skrze životní příběh jiné osoby. Tato výchovná metoda je pro zmíněnou věkovou kategorii mnohem účinnější než přímé zákazy.

5.3.3.3 Závěr

Alice v bezděkovské psychoterapeutické léčebně zdárně bojuje s drogovou závislostí, jelikož návykové látky nejsou v léčebně dostupné. Zpočátku však i přes nemožnost jakoukoliv drogu sehnat selhává. V příběhu je uveden jeden příklad, kdy z obrovské touhy zavedení injekční stříkačky do těla si do předloktí zapíchá obyčejné šicí jehly. Ačkoliv nepřišla do kontaktu s návykovou látkou, dá se tato situace chápat jako selhání vůle. Autorka v knize zdůrazňuje motiv selhání hned několikrát u každého z pacientů psychoterapeutické léčebny. Dodává tak sílu čtenářům, kteří si závislostí procházejí, a ukazuje jim, že selhání jsou v těchto situacích běžná – důležité je to nevzdat, začít znovu a tentokrát vytrvat.

Z předloktí jí čněly konečky tří obyčejných šicích jehel. V oušku jedné z nich zbytek červené nitě. Jak krásně ladil s těmi tenkými pramínky řinoucimi se jí po paži... Závislost na jehle. Prostě si píchnout. Cokoli a čímkoli.⁴⁹

Hlavní hrdinka dostává do léčebny dopis s oznámením o úmrtí Metoda, jejího partnera. Ten již nezvládl koloběh shánění čím dál více peněz na stále se zvyšující dávky látky, proto se rozhodl k předávkování. Hrdinka zdrcena touto zprávou se rozhodla bojovat se závislostí i za svého již mrtvého přítele, aby mohla žít život, který si s ním vysnila. Celá tato situace působila na dívku jako velká motivace pro překonání všech nástrah, které na ni číhají mimo prostory léčebny. Ivona Březinová tím zdůrazňuje důležitou úlohu motivace, kterou v sobě člověk musí nalézt k překonání těžkých životních situací.

Ten večer se Alice zařekla, že společný sen, který s Metodem měli, splní sobě i jemu. Ve skutečnosti už dávno pochopila, že Metod může žít bez ní, bez Alice, ale bez drogy žít nemůže. A tak nežije. A ona?⁵⁰

⁴⁹ Tamtéž str. 14

⁵⁰ Tamtéž str. 120

Alice se v závěru knihy smiřuje s tím, že touha po návykové látce ji bude provázet do konce života. Postupně zjišťuje, že v léčbě není proto, aby chtěla po drogách odstranit, ale aby ho ve svém životě dokázala nadále ovládat.

*Jmenuji se Alice a jsem narkomanka. Už napořád, protože i když se teď cítím vyléčená, ta touha po fetu už ve mně bude až do smrti. No, jen si zkuste s tím žít. Nebo vlastně... radši ne.*⁵¹

5.4 Jmenuji se Martina

Trilogii *Holky na vodítku* uzavírá dílo s názvem *Jmenuji se Martina – Jsem bulimička*, vydané roku 2003. Název této knihy přímo nastiňuje hlavní dějovou linii celé knihy. Je popisován životní příběh mladé dívky jménem Martina, která již v útlém věku trpí anorexií, jež postupem času ústí až do bulimie. Autorka využila postřehy lidí trpících stejnou závislostí a jejich ošetřujících lékařů, což celému dílu dodává na autenticitě.

5.4.1 Charakteristika hlavních postav

Hlavní protagonistkou celého příběhu je dospívající dívka Martina. Martina léčící svou závislost na přejídání a následném zvracení požitého jídla je uzavřena v psychoterapeutické léčbě. V hrdinčině životním příběhu hraje velkou roli její matka, se kterou Martina příliš nevychází.

5.4.1.1 Martina

Martina prožívá období svého dospívání, které je velmi náročnou životní etapou každé ženy. Její postupná přeměna v dospělé ženu je však mnohem složitější kvůli problémům týkajících se právě proměny dětské postavy v postavu ženskou.

Hlavní protagonistka příběhu bojuje se svou závislostí v psychoterapeutické léčbě. V tomto období cítí určitou nenávist jak ke své matce, kterou viní ze vzniku závislosti, tak k sobě samé. Negativní vztah k vlastní osobě cítí především kvůli své postavě a kvůli závislosti, kterou již nedokáže ovládat. Autorka díla se snaží popsat beznaděj a bezmoc závislého člověka, který již nemá kontrolu nad svými činy.

Martina je inteligentní mladá dívka, která od pohledu vyniká svými řídkými blondatými vlasy a velmi štíhlou postavou. Její extrémně útlé tělo jí činí nejvíce starostí – ovšem ne kvůli pohyblivosti, jak by se mohlo zdát. Tato dívka vnímá svou na kost vyhublou postavu jako obézní,

⁵¹ Tamtéž str. 125

příčemž otylost je pro ni největší hrozbou. Nenávidí své tělo, ačkoliv to kvůli matce byla v dospívání jedna z mála věcí, kterou měla sama pod kontrolou.

Jediné, o čem se dalo aspoň trochu rozhodovat, bylo množství snědeného jídla, protože na diety ti došla motivace i trpělivost, a když jsi sama debužirovala o sto šest, nemělas už přeci jen odvalu odpírat jídlo mně. Přejídala jsem se ze vzdoru, mami. Ty jsi totiž za mě rozhodovala úplně ve všem. Bylo to jak život na silnici mezi dopravními značkami. Samé zákazy vjezdu a příkázané směry jízdy. Nikde, vůbec nikde nebyla žádná volba. Jen v jídle.⁵²

Martina si na své postavě dává velmi záležet, jelikož se nechce podobat své matce – být nemilovaná, opuštěná, nešťastná a obézní. Matka Martiny připisuje veškerá životní zklamání a neúspěchy právě pouhému číslu na váze, je tudíž patrné, že její dcera také vnímá samotu jako následek obezity. Až při pobytu v psychoterapeutické léčebně si uvědomí, že její matka měla spoustu jiných chyb, kvůli kterým si nedokázala dlouhodobě udržet jakýkoliv partnerský vztah.

Hrdinka příběhu ve vzpomínkách nezmiňuje žádné přátele, lze se tudíž domnívat, že ve svém dětství byla velmi osamělá. V domácnosti již od mladého věku zastávala pozici hospodyně – velmi rychle dospěla. Nepopisuje žádné zájmy, soustředí se pouze na školu a čas strávený doma. Martina ve svém dospívání neměla žádnou blízkou osobu, které by se mohla svěřit. Skrze tento příběh Ivona Březinová zdůrazňuje důležitost podpory a všímavosti rodičů dospívajících.

5.4.1.2 Matka Martiny

Vzpomínky čtenáři o vzhledu Martininy matky prozrazují pouze fakt, že trpí výraznou obezitou. Tento problém je však pro Martininu matku v životě klíčový, může tudíž, podle ní, za všechny její životní prohry – především za neúspěchy v partnerském životě. Zažila sice několik partnerských vztahů, ty však vždy skončily velkým zklamáním. Snášela každý rozchod velmi těžko, jednou se dokonce pokusila o sebevraždu.

Neumíš si představit, jaká hrůza to byla, když jsem tenkrát rozbila to okno, mami, rozsvítla a našla tě, jak tam ležíš napříč přes postel. To jsou chvíle, kdy člověk sáhne na tenkou nit, která spojuje život se smrtí. Já na ni tenkrát sáhla. Na tu tvoji.⁵³

⁵² BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Martina*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007, str. 25

⁵³ Tamtéž str. 38

Každý vztahový neúspěch matka řešila velkými změnami ve svém jídelníčku. Fáze diet střídaly fáze nesmyslného přejídání. Tyto stravovací extrémy však ovlivňovaly i její jedinou dceru. Při dodržování radikálních diet, které však vždy skončily po pár dnech, dbala na striktní dodržování diety i u své dcery. Podobně tomu tak bylo i v opačném případě – při fázích, kdy matčin jídelníček obsahoval především sladké a nezdravé potraviny, nabádala také Martinu, aby se k hodování přidala. Důvodem, proč do svých nepravidelných stravovacích návyků zatahovala také svou velmi mladou dceru, byl pravděpodobně strach z odcizení – po nevydařeném vztahu se cítila sama a zlomená, chtěla tak mít oporu aspoň ve své dceři. Sama Martina přiznává, že v těchto chvílích měla se svou matkou nejbližší pouto a paradoxně se mezi nimi tvořil výjimečně kladný vztah.

„Tak jo. Začneme držet dietu,“ řekla jsi, když sis týden po návratu z nemocnice uvědomila, že už zase nabíráš. „Jasně, mami,“ nadchla jsem se pro společné hubnutí. Připadalo mi, že jsem ti nikdy nebyla blíž. Máma a její malá holčička. „Budeme tým, mami, vid', že jo?“⁵⁴

Psychika matky se však zhoršovala každým dalším nepovedeným partnerským vztahem. Postupem času začala na svou dceru klást přehnané nároky, a to především ohledně její postavy a s tím souvisejícího stravování. Nechtěla totiž, aby její jediná dcera byla ve svém životě tak nešťastná a opuštěná, jako je právě ona.

„Měla bys začít cvičit, dělat nějaký sport,“ poznamenala jsi. „Holka, ty v životě vážně nic nedokážeš,“ povzdychla sis. „Nepamatuju, že by sis někdy něco vzala za své. Vždyť tebe nic nebaví. U ničeho nevydržíš.“⁵⁵

Martinina matka je posedlá svou postavou a neřeší ve svém životě nic jiného. Ukazuje se tím určitá jednoduchost této postavy, která nemá ve svém životě žádné pořádné hodnoty. Působí také velmi nedospěle a sobecky, jelikož se stará pouze o své problémy a své pocity, nikoliv o pocity, názory či problémy své dcery. Sama dívka často vnímá situace, kdy se její matka chová spíše jako její dcera.

Víš, mami, co je na našem vztahu zvláštní? Vždycky, když došlo k nějaké vyhocenější situaci, připadala jsem si mnohem starší než ty. Jako bych já byla ta, co musí tu druhou chránit

⁵⁴ Tamtéž str. 70

⁵⁵ Tamtéž str. 53

*a utěšovat. Jako bych já byla máma a ty moje dcera. Divný, co? Jenže já měla dost své vlastní nevyzrálosti, nemohla jsem věčně řešit ještě tu tvoji. Tak ráda bych bývala jenom dítětem.*⁵⁶

Kladla navíc až nepřiměřenou váhu svého štěstí na partnerské vztahy. Z deníkových záznamů se často může čtenáři zdát, že matka ve svém životě neřešila jiné problémy kromě těch partnerských – a i tak nedokázala být šťastná. Ačkoliv jí zprvu Martina často vyjadřovala svou lásku, matce to ke štěstí nestačilo.

Matka hlavní protagonistky trpěla nedostatkem sebereflexe, neuvědomovala si své nevhodné chování, kvůli kterému byla často svými partnery opuštěna. Martina svoji matku popisuje jako vnitřně nedospělou a sobeckou ženu, která upřednostňuje své momentální partnery před svou dcerou. Staví teprve dospívající dceru již do pozice dospělé ženy. Ta však prožívá vnitřní boj mezi dítětem, kterým chce být, a dospělou ženou, kterou se stává.

*Viděla jsem, jak divně žiješ, mami. Jak jsi ustavičně ztrápená, vynervovaná, nešťastná. Jestli takhle vypadá dospělost, to radši pořád zůstat dítětem, říkala jsem si. Děti nemají problémy, ale život dospělých je jich plný. [...] Byla jsem přesvědčená, že všechno musí být lepší než to, jak žiješ ty, mami. A kdo mi zaručí, že jiný mámy žijou líp? A že já budu žít líp?*⁵⁷

Matka, která prožívá svá vlastní trápení týkající se nevydařených vztahů, neprojevuje o Martininy problémy sebemenší zájem, nevšimne si ani začínajících problémů s příjmem potravy.

5.4.2 Děj

Děj celé knihy se odehrává uprostřed bezděkovské psychoterapeutické léčebny, kde Martina Semerádová, hlavní hrdinka celého příběhu, podstupuje léčbu ze své závislosti na přejídání a následném zvracení. Kniha s názvem *Jmenuji se Martina* obsahuje pro děj zásadní deníkové záznamy, které hlavní protagonistka příběhu píše v psychoterapeutické léčebně. Dívka vzpomíná na své dospívání, kde se z nevinného uvědomování si kontroly nad svým tělem stala postupem času anorexie a později také bulimie. Velmi častým tématem jejích vzpomínek je vztah s matkou, konkrétně nedostatečná péče a špatná výchova, což Martina vnímá jako příčinu vzniku problémů týkajících se nízkého sebevědomí a z toho pramenící závislosti.

Hrdinku do této léčebny přivedla její matka, zpočátku se tedy jednalo o nedobrovolný pobyt. V průběhu příběhu si dívka uvědomuje, že její špatné stravovací návyky, které již dál

⁵⁶ Tamtéž str. 46

⁵⁷ Tamtéž str. 30

nedokáže sama ovládat, ji postupně zabíjí. Zprvu však Martina nechápala, proč si ostatní lidé myslí, že mají právo zasahovat do toho, jakým způsobem zachází se svým vlastním tělem.

*Jsem hrdá na to, co jsem dokázala. Tobě se to nepovedlo ani za patnáct let, mami, a mně už za osm měsíců. Nechápu, proč bych teď měla všechno zahodit. Ty přece víš, jak jsem dřív vypadala. Ještě kousek a byla bych jako ty. Ale to já nechci. Tys to dřív přece taky nechtěla. Ale teď chceš. A všichni ti doktoři a sestry tady. Ale to se vám nepovede, vykrmit mě jako husu. Slyšíš, nemáte na to právo!!*⁵⁸

5.4.3 Zpracování tématu závislosti

Ivona Březinová v knize *Jmenuji se Martina* zpracovává jednu z nelátkových závislostí, a to konkrétně závislost související s příjmem potravy. Martina, hlavní protagonistka celého příběhu, v období svého dospívání bojuje s mentální anorexií. „Mentální anorexie je charakterizována úmyslným snižováním nebo udržováním nízké tělesné hmotnosti. V 90 až 95 % se vyskytuje u dospívajících dívek a mladých žen, vzácněji u mladých chlapců a mužů.“⁵⁹ Postupem času se u Martiny začala projevovat také mentální bulimie. „Mentální bulimie je porucha charakterizovaná zejména opakujícími se záchvaty přejídání spojenými s přehnanou kontrolou tělesné hmotnosti.“⁶⁰ Bulimii doprovází neustálá touha zhubnout, po přejedení tak přichází pocity viny a snaha pozřené jídlo ze žaludku odstranit, nejčastěji zvracením.

Skrze dívčin příběh se čtenář dovídá o vzniku závislosti, dopadech na psychické i fyzické zdraví či sociální problémy týkající se této závislosti. Popisování průběhu a důsledků mentální anorexie a bulimie působí na dospívající čtenáře výchovným dojmem, což je kromě informovanosti o dané problematice jeden z hlavních důvodů tvorby knih s tematikou závislosti.

Hrdinka v léčebně bojuje se svou závislostí a několikrát selhává. Ester, patologická hráčka, nemá možnost hazardu, jelikož v psychoterapeutické léčebně nejsou hrací automaty. Alice, narkomanka, také nemá možnost aplikace drog. Martina má však možnost zvracení po každém jídle, její boj je tak o to náročnější.

5.4.3.1 Příčina vzniku závislosti

Jedním z prvních faktů, který se čtenář o dívčině dětství skrze vzpomínky dovídá, je ten, že její otec odešel od rodiny pár let po jejím narození. Má na něj tak pouze několik mlhavých

⁵⁸ Tamtéž str. 9

⁵⁹ HORKÝ, Karel. *Lékařské repertorium*. 2. vyd. Praha: Galén, 2005, str. 48

⁶⁰ MARÁDOVÁ, Eva. *Poruchy příjmu potravy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, str. 8

vzpomínek. Ačkoliv nepřipisuje svému otci vinu za problémy se závislostí, právě otec, ač neúmyslně, vytvořil podmínky pro nezdravý vývoj své dcery. Martinina matka, přesvědčená, že právě obezita zapříčinila odchod jejího manžela, se snažila udržet si každý, ač nezdravý, partnerský vztah.

Nefungující vztahy její matky hrály také zásadní roli ve vzniku Martininých problémů s příjmem potravy. Přesvědčení matky, že za každým rozchodem stojí především její váha, stále rostlo. Psychicky nevyrovnaná matka své dceři neustále opakovala, že nesmí být obézní, jinak bude také celý život osamocená, nemilovaná a nešťastná.

„Nejez pořád tu čokoládu, nemlsej ty bonbony, nemaž si tu housku tak tlustě máslem...“ Nevím, jestli jsem jako malá nějakou větu slyšela častěji. Pořád jen moc jíš, budeš tlustá, podívej se na mě, jak jsem dopadla. Nechci, abys celý život bojovala s tloušťkou jako já. Nebojovala jsem s tloušťkou, mami. Bojovala jsem s tebou.⁶¹

Martina se rozhodla, že ani ona sama nechce žít život, který prožívá její matka. Dívka, která byla mírně při těle, se tedy rozhodla pro držení striktních diet, které však na rozdíl od své matky po několika dnech nestřídala období přejídání. Byla odhodlaná zhubnout, změnit svůj kolísavý stravovací režim, který převzala od své matky. Účelem nedostatečného přijímání potravy byla svým způsobem vzpoura, která měla matce dokázat, že není a nebude jako ona.

„Ty jsi nikdy v životě nic nedokázala, ale já to dokážu! Když nic jiného, tak budu hubená, uvidíš!“ Nebudu tlustá. Nebudu bečka. Nebudu jako ty, mami.⁶²

Velkou zásluhu na vzniku její závislosti měl tedy strach, jelikož za žádnou cenu nechtěla skončit osamocená a na pokraji psychického zhroucení. Sama Martina popisuje jako hlavní příčinu své závislosti nedostačující výchovu a nestabilní rodinnou situaci, která se v jejích rodině odrážela především ve stravování.

„Smiř se s tím, holka,“ zahuhlalas. „Ty taky nikdy v životě ničeho nedosáhneš. Taky budeš vždycky jenom tlustá bečka, kterou nikdo nebude chtít.“⁶³

⁶¹ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Martina*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007, str. 11

⁶² Tamtéž str. 71

⁶³ Tamtéž

Z obávané obezity přestala hrdinka s postupem času jíst úplně, jelikož se stále viděla jako obézní, i když její postava byla velmi štíhlá. Vynechávání veškerého jídla vedlo nejen k silné dehydrataci, ale i k začínajícím problémům se zažíváním. Po hospitalizaci v nemocnici se situace pomalu zlepšovala, avšak ne na dlouho, jelikož Martina viděla, že po správném stravování, ke kterému byla přinucena, její velmi vyhublá postava začala mít opět zdravé ženské tvary. V nemocnici se seznámila s dívkou, která veškeré pozřené jídlo ihned zvracela. Martina se rozhodla to také vyzkoušet a tato praktika jí vyhovovala. Jídlo, ke kterému byla nucena, spořádala bez řečí, ale jelikož vše ihned vyzvracela, nepřibrala ani kilo. Zpočátku vše měla pod kontrolou a připadalo jí to zcela normální, jelikož jen ona sama má právo rozhodovat, jak její tělo bude vypadat. Postupem času se však z této činnosti stala každodenní rutina, kterou již nemohla ovládat.

5.4.3.2 Dopad závislosti

Poruchy příjmu potravy doprovází kromě psychických problémů také viditelné změny týkající se vzhledu závislého jedince. Kvůli kalorickému deficitu ztrácí postupně veškerý tělesný tuk, jeho postava je tudíž abnormálně hubená. Časté zvracení, které je podstatou bulimie, způsobuje zkažené zuby a problémy s trávicím traktem, který je několikrát denně vystavován žaludečním kyselinám. Nedostatek živin má navíc za následek velmi špatnou kvalitu vlasů, nehtů či pleti. Všechny tyto problémy se týkají také Martiny, která si většinu z těchto negativních následků anorexie a bulimie dobře uvědomuje. Jediný a zásadní dopad, který nevidí, je extrémní pohublost. Své podvyživené tělo stále vnímá jako obézní.

Autorka ve své knize popisuje také psychické problémy, které doprovází závislou Martinu. Ta se stydí za svou postavu, je velmi plachá a trpí nízkým sebevědomím. Uvědomuje si, že její zkažené zuby každodenním zvracením způsobují zápach z úst – to je pravděpodobně další důvod, proč se vyhýbá kontaktu s ostatními lidmi. Jelikož v době dospívání byl právě tvar těla středem její pozornosti a o nic jiného nejevila zájem, neměla před pobytem v psychoterapeutické léčebně žádné přátele. Ivona Březinová tak zdůrazňuje fyzické, psychické či sociální dopady anorexie a bulimie.

5.4.3.3 Závěr

Hrdinka skrze vzpomínání ve svém deníku postupně začíná odpouštět své matce za její chyby ve výchově a nedostačující pozornost. Tento proces je pro vývoj její postavy poněkud zásadní – od samého počátku vinila svou matku a nedokázala jí odpustit, že právě kvůli ní začal

koloběh přejídání a zvracení. Obviňovala ji také z toho, že kvůli chybám ve výchově sama Martina nenávidí své tělo, a že se číslo na váze stává v jejím životě prioritou.

Chtěla jsem být lepší ženská než ty. Lepší máma, lepší manželka a taky lepší ženská. Tak jsi to přece vždycky chtěla, ne? Jen abych nebyla jako ty. [...] To ty by ses měla omlouvat mně. Kdybys mě nechala normálně žít, nemusela jsem teď bejt nenormální.⁶⁴

Na konci příběhu Martina dochází k odpuštění a doufá, že se její vztah s matkou aspoň částečně napraví. Dívka prochází velkou proměnou, jelikož si začíná uvědomovat i svůj podíl viny na vzniku svých problémů. V závěru dochází také částečně k odpuštění sobě samé a začíná být mnohem sebevědomější. Zprvu v léčebně být nechce, později je však vděčná, že ji tam matka přivedla a zachránila jí tak život.

Významnou roli v tomto příběhu hraje také láska, kterou v psychoterapeutické léčebně našla. Martina se zamilovala do svého ošetřujícího lékaře, Michala Šonky. Tato láska byla opěťovaná, tudíž ustrašená dospívající dívka se poprvé za svůj život cítila chtěná, milovaná a výjimečná. Až s příchodem lásky se její stav začal po všech stránkách zlepšovat. Na konci příběhu dokonce zmiňuje, že již dvacet šest dní přijímá normální stravu bez následného zvracení. V závěru knihy se také setkává se svou babičkou, která jí byla po celý život velkou oporou, a s matkou, které se snaží odpustit. Dívčina situace se tak zlepšuje ve všech ohledech. Na některé čtenáře může závěr příběhu působit až idylicky, ale je patrné, že autorka chtěla vyjádřit, že se s touto závislostí dá pracovat, pokud člověk najde vůli bojovat. Postava Martiny vůli žít a bojovat našla až s příchodem Michala Šonky – ten v příběhu vystupuje spíše jako symbol opory a upřímné lásky, kterou nemusí člověk nalézt nutně v partnerském vztahu, ale například v rodině či přátelích.

Problematika anorexie a bulimie je v dnešní době velmi aktuální. Především dospívající dívky sledují často nereálné fotografie celebrit, které své aplikaci upravené postavy sdílí na sociálních sítích za účelem obdivu. Mladé dívky pak porovnávají tyto zdánlivě dokonalé postavy s těmi svými, které pro ně tak dokonalé nejsou. Velkou roli na problémech týkajících se příjmu potravy má také celkový ideál krásy v dnešní společnosti.

⁶⁴ Tamtéž str. 35

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo vyhledání titulů s tematikou závislosti v literatuře pro děti a mládež, jejich následné utřídění dle druhů závislosti a vysledování, jak změny ve společnosti ovlivňují počet mladistvých, kteří se potýkají s různými závislostmi. Dalším cílem práce byla analýza interpretace závislosti v konkrétních dílech.

V současné době závislých mladistvých stále přibývá zejména kvůli snadné dostupnosti návykových látek. Sociální sítě, které jsou dnes mezi mládeží velmi populární, jsou také častou příčinou vzniku závislosti, při které jedinec nahrazuje veškerý osobní kontakt online komunikací. Doba sociálních sítí má vliv také na závislost týkající se poruch příjmu potravy. I když touto závislostí trpí také chlapci, problém týkající se anorexie či bulimie postihuje častěji dospívající dívky. Ideál ženské krásy se ve společnosti rychle mění a dívky se snaží vyrovnat ostatním ženám, které na sociálních sítích sdílí fotky svých, často graficky zdokonalených, postav. Velmi častým důvodem pro stále se zvyšující počet závislých mladistvých je nedostačující výchova ze strany rodičů. Ti nevěnují svým dětem potřebný čas, děti tak mají mnohem více volnosti, a tudíž snáze propadnou závislosti. Analyticko-interpretací část této práce prokázala vliv rodinného zázemí na vznik závislosti ve všech příbězích trilogie *Holky na vodítku*.

Jelikož se práce zabývá knihami spadajícími do literatury pro děti a mládež, byla tato oblast představena jako celek. V teoretické části bakalářské práce jsou zmíněny tři základní podsystémy této literatury, její základní specifické rysy odlišující tuto oblast od literatury pro dospělé, počátky LDM v českých zemích pro základní přehled o vývoji této literatury či její žánrovou strukturu, ve které čtenář nalezne charakteristiku očekávaných recipientů děl s tematikou závislosti. Práce se zabývá především závislostí, je tudíž žádoucí tento pojem specifikovat. Čtenář se dovídá o znacích, na základě kterých může být závislost diagnostikována, o jejím rozdělení či o specifikách závislosti u dětí a dospívajících. Pozornost je věnována také proměně výskytu tabuizovaných témat, do kterých patří také problematika závislosti, v minulosti a současnosti. Tabuizovaná témata jsou utříděna a doplněna vybranými příklady z literárních děl. Teoretická část je uzavřena kapitolou zaměřující se konkrétně na knihy zpracovávající tematiku závislosti v LDM, které jsou utříděny dle druhů závislosti.

Analyticko-interpretací část práce věnuje pozornost konkrétním dílům literatury pro děti a mládež s tematikou závislosti. K rozboru je zvolena trilogie *Holky na vodítku* autorky Ivony Březinové. Autorka působí stylem své tvorby na dospívající čtenáře autentickým a nenásilným dojmem, nemoralizuje, zato nepřímo vede čtenáře k tomu, aby si podvědomě uvědomil správné životní hodnoty, což je u této jedinečné tematiky s nevyhnutelným

didaktickým podtextem žádoucí. Tato část obsahuje analytický rozbor celé trilogie v rovině kompoziční, tematické a jazykové. Pozornost je následně věnována především zpracování tématu závislosti, příčinám jejího vzniku a důsledkům, které s sebou konkrétní závislosti přináší. Analyticko-interpretací část práce je doplněna ukázkami podporujícími vlastní interpretaci hlavních myšlenek celé trilogie. Cílem těchto interpretací bylo vystihnout přínos, jaký autorka svými příběhy zamýšlela.

Téma závislosti, stejně jako jiná tabuizovaná témata, by mělo být prezentováno otevřenou a citlivou formou dětem již od útlého věku. Ačkoliv lze hovořit o částečném odtabuizování těchto témat v dnešní společnosti, i tak někteří pedagogové a rodiče mají tendenci před dětmi zatajovat tuto problematiku, čímž tabuizaci nevědomě podporují. Včasná edukace o společensky nepříjemných tématech, jako je například problematika závislosti, homosexuality, handicapu, neúplné rodiny či smrti, by dětem pravděpodobně umožnila předejít nepochopení, strachu či negativním emocím vůči těmto tématům. Důležitá je i následná diskuze o zmiňované problematice, kde lze s dětmi rozebírat jejich pohled na danou věc. Nabízí se tím také prostor na otázky vztahující se k nevšedním tématům, kterým dítě zatím nerozumí. Příběhy, v nichž se dítě setká s problematikou, s níž si v reálném životě neví rady, mohou nabídnout řešení, jak se s problémem vyrovnat. V tom je hlavní přínos tohoto druhu literatury pro děti a mládež.

Použité zdroje

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Alice*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007. ISBN 80-00-01950-7

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Ester*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007. ISBN 80-00-0194-3

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Holky na vodítku – Jmenuji se Martina*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007. ISBN 80-00-01951-5

FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: Vtip a jeho vztah k nevědomí: teoretická část*. 2. vyd. Praha: Práh, 1995. ISBN 80-900835-1-X.

GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. ISBN 14-326-84

HORKÝ, Karel. *Lékařské repetitorium*. 2. vyd. Praha: Galén, 2005. ISBN 80-7262-351-6.

HÖSCHL, Cyril, LIBIGER, Jan, ŠVESTKA, Jaromír. *Psychologie*. Praha: Tigris, 2002. ISBN 80-900130-7-4

HRDLIČKOVÁ, Marcela. *Obraz rodiny v současné příběhové próze ze života dětí a mládeže*. In *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí. Kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009. ISBN 978-80-904218-3-7

KOPÁL, Ján. *Literatúra pre deti a mládež: vysokoškolská učebnica pre filozofické a pedagogické fakulty vysokých škôl*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987. ISBN 67-257-87

KABÍČEK, Pavel a kol. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-793-4

KUKLOVÁ, Marie. *Kognitivně-behaviorální terapie v léčbě závislostí*. Vydání první. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1101-3

MARÁDOVÁ, Eva. *Poruchy příjmu potravy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-09-2.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. 5., rozšířené vydání. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1357-4

POLÁK, Josef. *Přehledné dějiny české literatury pro děti a mládež a četby mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. ISBN 14-316-87

PRUNNER, Pavel. *Gamblerství, aneb, Ztráta svobody*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-452-7

ROSOVÁ, Milena. *Úvod do studia literatury pro děti a mládež*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002. ISBN 80-7042-224-6.

SLADOVÁ, Jana. *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4025-5.

ŠUBRTOVÁ, Milena. *Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-210-4413-5.

TENČÍK, František. *Četba mládeže v počátcích obrození*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. ISBN 13-197-62

TOMAN, Jaroslav. *Současná česká literatura pro děti a mládež: (tvorba devadesátých let 20. století)*. Brno: CERM, 2000. ITEM. ISBN 80-7204-170-3.

URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. V Olomouci: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-185-9.

VACEK, Jaroslav. *Identifikace a řešení rizik spojených s hraním hazardních her: příručka pro obce a jejich zastupitele*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2014. ISBN 978-80-7440-102-2.